

2025, 9 (1), 98-124 | Araştırma Makalesi

Bireysel ve Toplumsal Yaşanmışlıkların Cahiliye Dönemi Şiir Nazmına Etkisi: Bişr b. Ebî Hâzim Örneği

İshak Durmuş¹

Öz

Cahiliye dönemi şiiri, genellikle şiirin yazılmasına sebep olan olayın hikâyesiyle birlikte aktarılmıştır. Bu durum, şairlerin hayatla olan derin bağını ve şiirlerinin gerçek yaşam deneyimlerinden beslendiğini göstermektedir. Cahiliye şiirinin bu yönüne dikkat çekmek amacıyla, dönemin önemli şairlerinden Bişr b. Ebî Hâzim'in şiirleri incelenmiştir. Şairin divanında konuyla ilgili şiirler tespit edilmiş ve tematik bir bağlamda analiz edilmiştir. Bişr'in şiirlerinde, bireysel ve toplumsal olayların derin izleri görülmekte ve yaşadığı ya da tanık olduğu olayların duygusal ve sosyal bir boyut kazandığı anlaşılmaktadır. Örneğin, kardeşi Sümeyr'in ölümü üzerine yazdığı mersiyelerde kayıp ve keder derinden hissedilirken, toplumsal normlara aykırı davranışları nedeniyle Beni Câfer kabilesini eleştirdiği hiciv şiirleri, eman akdinin toplumsal önemini vurgulamaktadır. Nisâr ve Cifar savaşlarında hamâse temalarıyla kabilesinin kahramanlıklarını tasvir eden şiirleri, Arap savaş kültürünü ve kabileler arasındaki rekabeti yansıtmaktadır. Ayrıca, Zahru'd-Dehnâ Savaşı'ndaki yenilginin ardından önceden hicvettiği Evs b. Hâris'e methiye yazması, olayların şairin şiir temalarına olan etkisini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak bu örnek incelemenin yanında başka çalışmalarda dikkate alındığında Cahiliye şiirinde bireysel ve toplumsal yaşanmışlıkların derin bir yer tuttuğu ve şiirin o dönemin şairleri tarafından yaşanan kayda değer olayları aktarmada önemli bir araç olarak kullanıldığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Cahiliye Şiiri, Bişr. b. Ebî Hâzim, Nisâr, Cifâr, Zahru'd-Dehnâ

Durmuş, İshak. "Bireysel ve Toplumsal Yaşanmışlıkların Cahiliye Dönemi Şiir Nazmına Etkisi: Bişr B. Ebî Hâzim Örneği". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi 9/1 (Mart 2025), 98-124. <https://doi.org/10.32711/tiad.1585457>

Geliş Tarihi	14.11.2024
Kabul Tarihi	17.02.2025
Yayın Tarihi	28.03.2025
Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Öğr. Gör. Dr. İshak Durmuş, İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Malatya, Türkiye, ishakturmus@gmail.com, ORCID:0000-0002-7544-2343

The Influence of Individual and Societal Experiences on the Poetic Structure of the Jahiliyyah Period: The Case of Bishr b. Abi Khazim

İshak Durmuş¹

Abstract

The poetry of the Jahiliyyah period is often conveyed alongside the story of the event that inspired the poem. This highlights the deep connection poets had with life and shows that their poetry was nourished by real-life experiences. To emphasize this aspect of Jahiliyyah poetry, the works of one of the prominent poets of the period, Bishr b. Abi Hazim, were examined. Poems related to the topic were identified in the poet's diwan and analyzed within a thematic context. In Bishr's poetry, the profound impact of individual and societal events is evident, reflecting the emotional and social dimensions of the events he experienced or witnessed. For instance, his elegies for his brother Sumayr's death convey deep loss and grief, while his satirical poems criticizing the Banu Ja'far tribe for their behavior against social norms underscore the social significance of the eman agreement. His poetry on the Nisar and Jifar wars, marked by themes of hamasah (heroism), depict the valor of his tribe, reflecting Arab war culture and intertribal rivalry. Additionally, after the defeat at the Battle of Zahru'd-Dahna, his shift to praising Aws b. Harith, whom he had previously satirized, reveals the influence of events on the poet's choice of themes. In conclusion, considering this study alongside others, it can be said that individual and societal experiences held a significant place in Jahiliyyah poetry, and poetry served as an important medium for poets of the time to convey notable events.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Jahiliyyah Poetry, Bishr b. Abi Khazim, Nisar, Jifar, Zahr al-Dihna

Durmuş, İshak. "The Influence of Individual and Societal Experiences on the Poetic Structure of the Jahiliyyah Period: The Case of Bishr b. Abi Khazim". *Türkiye Journal of Theological Studies*, 9/1 (Mart 2025), 98-124. <https://doi.org/10.32711/tiad.1585457>

Date of Submission	14.11.2024
Date of Acceptance	17.02.2025
Date of Publication	28.03.2025
This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Lecturer Dr. İshak Durmuş, İnönü University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Malatya, Türkiye, ishakdurmus@gmail.com, ORCID:0000-0002-7544-2343

Giriş

Cahiliye şiiri genellikle, inşasına sebep olan bir olayın hikâyesiyle birlikte nakledilmiştir. Bu durum, şairlerin hayatla olan sıkı bağını ve şiirlerinin gerçek yaşam deneyimlerinden beslendiğini göstermektedir.³ Cahiliye döneminde de şairin şiir söylemesi, çoğunlukla somut bir uyarana, yani gerçek bir olay ya da duygu durumuna bağlıydı. Şairin ilham bulması, genellikle onu sevindiren, coşturan ya da öfkeleniren olaylar sonucunda mümkün oluyordu.⁴ Örneğin, rivayete göre Şenferâ (ö. 525-550 arası), kendisini tuzağa düşüren düşmanları tarafından şiir söylemesi istendiğinde “*Şiir ancak mutluluk anında söylenir.*” demiştir. Buna rağmen, içinde bulunduğu zor şartlar ona son beyitlerini ilham etmiştir. Benzer şekilde Artât b. Suheyre (ö. 65/685), Abdulmelik b. Mervan’ın (ö. 86/705) isteği üzerine, “*Bugün nasıl şiir söyleyebilirim? Ne içtim ne sevindim ne kızdım ne de korktum.*” diyerek, şiir söylemek için belli duygusal ve fiziksel koşulların gerekli olduğunu vurgulamıştır.⁵ Bu örnekler, Cahiliye dönemi ve sonrasında yakın zamanlarda şiirinin genellikle yaşam deneyimlerinden ilham aldığını ve duygusal yoğunluk olmadan bir şairin şiir üretmekte zorlandığını göstermektedir. Cahiliye şiirinin bu yönüne dikkat çekmek amacıyla çalışmada dönemin önemli şairlerinden Bişr b. Ebî Hâzım’ın (ö. 6. yüzyıl sonları) şiirleri incelenmiştir.

Bişr b. Ebî Hâzım’ın tam adı Amr b. Avf b. Humeyrî b. Nâşira b. Üsâme b. Vâliye b. Hâris b. Sa’lebe b. Dûdân b. Esed olarak kaydedilmiştir.⁶ Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte, kaynaklarda yer alan rivayetler göz önüne alındığında, miladi 6. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı ve İslam’ın zuhurundan kısa bir süre önce vefat ettiği anlaşılmaktadır.⁷ Bişr, Cahiliye dönemi Arap edebiyatının önde gelen fahl (usta) şairlerinden biri olarak kabul edilir. Şairin, şiir alanındaki yetkinliği dikkat çekicidir. İbn Sellâm (ö. 231/846), eserinde Bişr’i birçok muallaka şairinin önüne koymuş ve onu, birinci tabaka şairleri olan İmrû’u’l-Kays (ö. 540 dolayları), Zühayr b. Ebî Sülmâ (ö. 609), Nâbîga ez-Zübyânî (ö. 604) ve A’sâ’nın (ö. 7/629) ardından Evs b. Hacer (ö. 620), Ka’b b. Zühayr (ö. 24/645) ve Hutay’e (ö. 59/678) ile birlikte ikinci tabaka şairlerinden biri olarak değerlendirmiştir.⁸ Şairin bazı şiirleri *Mufaddaliyyât*⁹ ve *Cemheretu eş’âri’l-‘Arab*¹⁰ gibi klasik dönem Arap edebiyatının önemli şiir antolojilerinde yer almaktadır. Emevîler devrinin önemli hiciv şairlerinden Ferazdak (ö. 114/732) ve Cerîr’e (ö. 110/728) “Arapların

³ İsmail Durmuş, “Şiir”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/147.

⁴ Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1973), 75.

⁵ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Dineverî İbn Kuteybe, *eş-Şîr ve’s-Şu’arâ* (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 1423), 1/80-81.

⁶ Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm eş-Şâfi’î Ebû’l-Haccâc el-Eş’ârî, *et-Ta’rif bi’l-ensâbi ve’t-tenvîh bi zevî’l-ahsâb* (b.y.: y.y., ts.), 8.

⁷ Bişr b. Ebî Hâzım el-Esedî, *ed-Divân*, thk. İzzet Hasan (Dimeşk: Matbû’âtu Müdiriyyeti İhyâit-Türâsî’l-Kadîm, 1379/1960), 12.

⁸ Ebû Abdullâh Muhammed b. Sellâm İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu fuhûli’s-Şu’arâ*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir (Cidde: Dâru’l-Medenî, ts.), 1/97.

⁹ el-Mufaddal b. Muhammed b. Ya’lâ b. Sâlim ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Dârü’l-Maârif, ts.), 329,333,338,345.

¹⁰ Muhammed b. Ebî’l-Hattâb Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretu eş’âri’l-‘Arab*, thk. ‘Ali Muhammed el-Bicâdî (Kahire: Dâru Nehdati Mısır, 1967), 399.

en iyi şairi kimdir?" diye sorulduğunda Bısr b. Ebî Hâzım'ı söyledikleri aktarılmaktadır.¹¹ Asmaî'nin (ö. 216/831) naklettiği bir rivayete göre, en iyi şairler konusunda Basralılar İmru'u'l-Kays ve Tarafe b. Abd (ö. 564) üzerinde, Kûfeliler ise Bısr b. Ebî Hâzım ile Nâbîğa ez-Zübânî üzerinde ittifak etmişlerdir. Ebû Amr b. Alâ (ö. 154/771) da Bısr b. Ebî Hâzım için fahl (usta) kavramını kullanmıştır.¹² Öyle ki Ebû Amr, şairin divanında yer alan 38 numaralı kaside hakkında Arapların aynı kafiyede daha iyi bir şiirinin bulunmadığını söylediği rivayet edilir.¹³ Bısr'ın şiirlerinde genellikle kabilesinin savaşları ve Evs b. Hârîse'ye yönelik hicivler ön plana çıkmaktadır. Ancak, Evs b. Hârîse'nin kendisini esaretten kurtarması üzerine bu hicivlerine son vermiş ve methiyelerle Evs'i övmüştür. Son olarak şair, Benî Sa'sa b. Mu'âviye'ye karşı yapılan bir savaşta, göğsüne isabet eden bir ok neticesinde hayatını kaybetmiştir.¹⁴

Türkiye'de yapılan çalışmalarda, bireysel ve toplumsal yaşanmışlıkların Cahiliye döneminde şiir nazmına etkisi veya Bısr b. Ebî Hâzım hakkında müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak Hüseyin Ersönmez ve Kadri Yıldırım'ın makaleleri yöntem açısından çalışmamızla benzerlik göstermektedir. Hüseyin Ersönmez ve Yasin Özden, makalelerinde Cahiliye dönemi şairlerinden Mühelhil b. Rebiâ'nın (ö. 525 civarı) Besûs Savaşı çerçevesinde mersiye şiirlerini incelemiş ve Besûs savaşını bir şairin bakış açısından ele almıştır.¹⁵ Kadri Yıldırım ise, daha farklı bir yöntemle Zûkâr savaşını çeşitli şairlerin perspektifinden aktarmıştır.¹⁶ Her iki çalışmada da bireysel ve toplumsal yaşanmışlıkların Cahiliye şiiri üzerindeki etkilerini görmek mümkündür.

Bu çalışmalara benzer şekilde, çalışmamızda Bısr b. Ebî Hâzım'ın divanındaki şiirler incelenmiş ve bu şiirler tarihsel bağlamda tahlil edilmiştir. Konuyla ilgili şiirlerin tespitinde, Fevzî Muhammed Emîn'in şairin şiirlerini kronolojik bir sıraya göre tarihsel bağlamda incelediği *Şi'ru Bısr b. Ebî Hâzım: Ru'ye Târîhiyye Fenniyye* adlı çalışmasından faydalanılmıştır.¹⁷ Kasideler analiz edilirken, yalnızca konuyla ilgili beyitlerden örnekler verilmiş, mukaddime bölümlerine ise kısaca değinilmiştir. Bu yöntemle Bısr b. Ebî Hâzım'ın şiirlerinde bireysel ve toplumsal yaşanmışlıklar ve olaylara dair izler aşağıda sunulmuştur.

1. Kardeşi İçin Söylediği Mersiyeler

Bısr b. Ebî Hazım'ın divanında, kardeşi Sümeyr'in, Şerâhil b. el-Esheb el-Ca'fi tarafından öldürülmesi üzerine kaleme aldığı 4 beyitlik bir maktûa ile, biri 23 beyitlik diğeri ise 16

¹¹ Ebû Alî el-Hasan b. Reşîk el-Kayravânî el-Ezdî ibn Reşîk el-Kayravânî, *el-'Umde fi mehâsiniş-şî'r ve âdâbihi*, thk. Muhammed Muhyî'd-Dîn 'Abdulhamîd (b.y.: Dâru'l-Cil, 1401/1981), 1/95-96.

¹² İbn Kuteybe, *eş-Şî'r ve ş-u'arâ*, 1/96.

¹³ Ebû Zekeriyâ el-Hatîb Yahyâ b. Ali b. Muhammed et-Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî'l-Mufaddal*, thk. Fahreddin Kabave (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1407/1987), 1393.

¹⁴ Hayreddin b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Faris ez-Ziriklî, *el-A'lâm liz'-Ziriklî* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2002), 2/54.

¹⁵ Bkz. Hüseyin Ersönmez - Yasin Özden, "Câhiliye Dönemi Arap şiirinde Mersiyenin İlk Örnekleri: Besûs Savaşı Çerçevesinde Mühelhil b. Rebiâ'da Mersiye Teması", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (15 Haziran 2023), 84-96.

¹⁶ Bkz. Kadri Yıldırım, "Eyyâmü'l-Arab (Arap Savaşları) Bağlamında Zûkâr Savaşı ve Şiirleri Üzerine Bir İnceleme", *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi* 8/2 (01 Ekim 2008), 125-154.

¹⁷ Bkz. Fevzî Muhammed Emîn, *Şi'ru Bısr b. Ebî Hâzım ru'ye târîhiyye fenniyye* (İskenderiye: Dâru'l-Marifetî'l-Câmiyye, 2008).

beyitlik olmak üzere iki kaside bulunmaktadır.¹⁸ Söz konusu olayın şair üzerinde derin bir etki bırakması ve ani bir şekilde gerçekleşmesi göz önünde bulundurulduğunda, 30 numaralı maktûanın, şairin kardeşi Sümeyr için söylediği ilk mersiye olduğu sonucuna varılabilir.¹⁹ İlgili maktûanın beyitleri şu şekildedir (Vâfir):²⁰

أَلَا يَا عَيْنَ مَا قَابَكِي سُمَيْرًا   إِذَا ظَلَّ الْمَطِيَّ لَهَا صَرِيرًا
أَلَا يَا عَيْنَ مَا قَابَكِي سُمَيْرًا   إِذَا صَعِرَتْ مِنَ الْغَضَبِ الْأَنْوَفِ
فَكَمْ خَلَى سُمَيْرٌ مِنْ أُمُورٍ   عَلَيَّ لَوْ أَنْتَ جِلْدٌ عَزُوفُ
وَكُنْتُ إِذَا دَعَوْتُ أَجَابَ صَوْتِي   كَمِيَّ لَا أَلْفٌ وَلَا ضَعِيفُ

Ey göz! Sümeyr için ağla! Binek (yorgunluktan) inlediğinde.

Ey göz! Sümeyr için ağla! Yüzler²¹ öfkeden öne eğildiğinde.

Sümeyr ne de çok iş bıraktın bana, sanki sabırlı ve vakarlı biriymişim gibi.

Çağırduğumda sesime cevap verirdi; cesurdu, ağır ya da zayıf değildi.

Bişr b. Ebî Hâzim'in kardeşi Sümeyr'in ölümü üzerine söylediği bu mersiyede derin bir keder ve özlem duygusu görülmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla ilk iki beyitte, şair kardeşinin ölüm haberini aldığı ana ilişkin bir sahneyi tasvir etmektedir. Haberi getiren kişinin bindiği hayvanın yorgunluktan inleyişi ve çevredeki insanların yüzlerindeki öfke hissedilen acının çevresel tepkilerini anlatmaktadır. Üçüncü beyitte şair, Sümeyr'in kendisine olan desteğini dile getirirken, "sanki sabırlı ve vakarlı biriymişim gibi" ifadesiyle kendisine yönelik bir hicivden ziyade, Sümeyr'in sabır ve dirayet gerektiren işleri üstlendiğini vurgulamaktadır. Buradaki ifade, kardeşinin yetkinliğini ve sorumluluklarını üstlenme becerisini övmekte olup, bir medih unsuru taşımaktadır. Son beyitte Bişr b. Ebî Hâzim, kardeşinin cesaretini ve ona duyduğu güveni ifade ederek, Sümeyr'i savaşı yönüyle anmaktadır.

Şairin divanında yer alan 26 numaralı kaside de kardeşi için söylediği mersiyelerden biridir ve toplamda 23 beyitten oluşmaktadır. Ancak, bu kasidenin birçok beyti Evs b. Hacer'in (ö. 620) mersiyesi ile aynıdır.²² Tespit edilebildiği kadarıyla kaynaklarda ise bu beyitler Evs b. Hacer'e isnat edilmektedir.²³ Özellikle kasidenin anlam bütünlüğünü bozduğu da göz önüne alındığında 16. ve 21. beyitleri arasındaki bölümün Bişr b. Ebî Hâzim'e ait olmadığı söylenebilir.²⁴ Kaside, tek temalı bir yapıya sahip olup, arada birkaç

¹⁸ Esedî, *ed-Divân*, 108/93/120.

¹⁹ Emin, *Şîru Bişr b. Ebî Hâzim ru'ye târihiyye fenniyye*, 71.

²⁰ Esedî, *ed-Divân*, 108.

²¹ Beyitteki (الأنوف) kelimesi burun anlamındaki (الأنف) kelimesinin çoğuludur. Tercümede bu kelimeye anlamca daha uygun görüldüğü için "yüzler" manası verilmiştir.

²² Evs b. Hacer b. Attâb et-Temîmî Ebû Şüreyh, *ed-Divân*, thk. Muhammed Yûsuf Necm (Beyrut: Dâru Beyrut, 1400/1980), 53-56.

²³ İbn Kuteybe, *eş-Şîr ve ş-şu'arâ*, 1/202; Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezid el-Ezdî el-Muberrred, *el-Kâmil fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1417/1997), 4/32; Ebû'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer el-Bağdâdî Kudâme b. Ca'fer, *Nakduş-şîr* (İstanbul: Matba'atu'l-Cevâ'ib, 1302/1885), 35.

²⁴ Emin, *Şîru Bişr b. Ebî Hâzim ru'ye târihiyye fenniyye*, 72-73.

hikmet temalı beyit barındırmaktadır. Kasidedeki beyitlerin bir kısmı şu şekildedir (Münserih):²⁵

كَانَ لَنَا بِإِذْخَاءِ نَلَوْدُ بِهِ   أَمْسَى زَمَاهُ الزَّمَانُ فَأَنْطَعَا
وَكُلُّ نَفْسٍ إِمْرِي وَإِنْ سَلِمَتْ   يَوْمًا سَتَحْسُو لِيَتِيَّةٍ جُرْعَا
لِلَّهِ دَرُّ الْقُبُورِ مَا حُشِيَتْ   أَرْوُغُ شِمَهَا لَلْبَدْرِ إِذْ سَطَعَا
أَيْثَهَا النَّفْسُ إِجْمَلِي جَزَعَا   إِنَّ الْأَنْزِي نَحْذِرِينَ قَدْ وَقَعَا

Dağ gibiydi. Ona sığmurdık. (Şimdiyse) zaman onu (bir köşeye) attı ve yerle bir oldu.

Tehlikelerden uzak olsa da her insanın nefsi bir gün ölümü yudumlayacaktır.

Şu kabirlere helal olsun! İçlerindeki parlak bir dolunaya ne de çok benziyor.

Ey nefis kendini topla! Sakındığım şey (çoktan) gerçekleşti.

İlk beyitte, Bısr b. Ebî Hâzim, kardeşinin şan ve şerefteki yüce konumuna dikkat çekerek onun kendisi ve kabilesi için ne denli önemli ve güçlü bir dayanak olduğunu vurgular. Ancak şair, zamanın acımasızlığı karşısında bu dayanağın artık yok olduğunu ifade eder. Kardeşinin ölümüne atıf yaparak, zamanın onu bir köşeye ittiğini ve bu güçlü varlığın nihayetinde yıkıldığını dile getirir. İkinci beyitte, ölümün kaçınılmazlığını kabullenir ve her insanın er ya da geç bu hakikatle yüzleşeceğini evrensel bir gerçek olarak ifade eder. Üçüncü beyitte, şair kardeşini mezardaki diğer ölümlere nazaran üstün bir konumda tasvir eder; onu parlak bir dolunaya benzetir. Bu benzetme, kardeşinin yalnızca kendisi için değil, tüm kabile açısından değerli ve yüce bir statüde olduğunu gösterir. Son beyitte ise şair, içsel bir muhasebe yaparak, bu kaybın telafisinin mümkün olmadığını ve kaçınılmaz ölümün gerçekleştiğini kendisine kabul ettirmeye çalışır.

Bısr b. Ebî Hâzim'in kardeşi Sümeyr için söylediği üçüncü mersiye ise divanında 16 beyitten oluşan 36 numaralı kasidedir. Tek temalı bir yapıya sahip olan kasidenin ilk beyitleri şu şekildedir (Hafif):²⁶

هَلْ لِعَيْشٍ إِذَا مَضَى لِزَوَالٍ   مِنْ زُجُوعٍ أَمْ هَلْ فَتَى غَيْرُ بَالِي
أَصْبَحَ الدَّهْرُ قَدْ مَضَى بِسَمِيرٍ   بِسَعُورِ الْوَعَى وَبِالْمَفْضَالِ
لَا أَرَى النَّائِبَاتِ عَزَّيْنَ حَيًّا   لِعَدِيدٍ وَلَا لِكَثْرَةِ مَالِ

Yokluğa gittiğinde bir hayat geri döner mi? Ölümsüz bir yiğit var mı ki?

Zaman Sümeyr'i alıp götürdü, savaşları körükleyen cömert bir insanı.

Musibetlerin kimseye göz yumduğunu görmedim ne adamları ne de zenginliği için.

Bısr b. Ebî Hazim'in son mersiyesi olarak anlaşılan bu kasidenin ilk beyitlerinde, ölümün kabullenışı ön plana çıkmaktadır.²⁷ Muhtemelen Sümeyr'in vefatının üzerinden uzun bir zaman geçmiş, şairin duyguları zamanla dinginleşmiştir. İkinci beyitte medih teması dikkat çekerken, üçüncü beyitte ise hikmet temasının işlenişiyle şairin kardeşinin

²⁵ Esedî, *ed-Divân*, 93-94.

²⁶ Esedî, *ed-Divân*, 120.

²⁷ Emin, *Şi'ru Bısr b. Ebî Hâzim ru'ye târihiyye fenniyye*, 73.

ölümünü kabullenışı açıkça görülmektedir. Kaside, trajik bir olayın ardından gelişen içsel bir dinginliği yansıtmakta ve ölüm karşısındaki insani tutumu, klasik Arap şiirinin tematik geleneklerine uygun bir şekilde işlemektedir.

2. Eman Akdine Riayet Edilmemesi Üzerine Söylediği Bir Hiciv

Şairin divanında yer alan 30 beyitlik kasidesinde, 'Utbe b. Mâlik b. Ca'fer b. Kilâb ve Benî Âmir b. Sa'saa'nın bir kolu olan²⁸ Benî Câ'fer'e yönelik bir hiciv yer almaktadır.²⁹ Rivayete göre, şairin mensup olduğu Benî Esed kabilesinden bir kişi, 'Utbe b. Mâlik tarafından eman verilerek koruma altına alınmış, ancak bu koruma süresi içinde öldürülmüştür.³⁰ Benî Câ'fer ise, öldürülen kişinin ne intikamını almış ne de ailesine diyet ödeme yükümlülüğünü yerine getirmiş ve bu nedenle şairin hicvine maruz kalmışlardır.³¹ Bu bağlamda kasidenin özellikle Cahiliye devrinde eman akdine verilen değeri göstermesi açısından da önemli bir örnek olduğu söylenebilir.

Kasidenin ilk 5 beyti gazel temasından müteşekkildir. Bu bölümde Bişr b. Ebî Hâzım Leylâ adındaki sevgilisini hatırladığı için kendini kınamaktadır. Arından şair onun kendisini nasıl etkilediğinden ve ona ulaşmanın zorluklarından bahsetmektedir. Gazel bölümünün son beytinde ise Leylâ'nın sözünde durmadığını ve bu nedenle onu düşünmeyi bırakması gerektiğini söyleyerek tasvir bölümüne geçmektedir.³² Bu bölüm 6 ile 16 numaralı beyitler arasında yer almaktadır. Tasvir bölümünde şair zor zamanlarda yardımına koşan devesini ve ona benzettiği bir yaban öküzünü tasvir etmektedir. Şairin tasvir ettiği yaban öküzü yağmur ve zorlu bir gecede kendisine bir sığınak arayışı içerisinde. Sabah olduğunda ise o, çocuklarına yiyecek bulmaya çalışan bir avcının sesini duyar ve telaşa kapılır. Bu beyitlerden sonra ise şair aniden kasidesinin ana temasına geçer ve 'Utbe b. Mâlik'i şu sözlerle hicveder (Tavîl):³³

فَقَدْ كَانَ مِنْ جَارِ ابْنِ ضَبَّاءَ مَسْجَرٍ	فَمَنْ يَكُ مِنْ جَارِ ابْنِ ضَبَّاءَ سَاخِرًا
وَلَا هُوَ إِذْ خَافَ الضَّيَاعَ مُسَيِّرٍ	أَجَارَ فَلَمْ يَمْنَعِ مِنَ الْقَوْمِ جَارُهُ
بِقَادِمِ عَصْرِ قَبْلَمَا هُوَ مُعْسِرُ	فَلَوْ كُنْتَ إِذْ خِفْتَ الضَّيَاعَ أَسْرَتَهُ
سَنَابِكِ رَجَائِمِهَا وَعَرْضُكَ أَوْفَرُ	لَأَصْبَحَ كَالشَّمْرِاءِ لَمْ يَعُدْ شَرْمًا

²⁸ Ebû Muhammed 'Alî b. Ahmed el-Endelüsî İbn Hazm, *Cemheretu Ensâbi'l-'Arab*, thk. Abdusselâm Muhammed Harûn (Mısır: Dâru'l-Maârif, 1962), 469.

²⁹ Esedî, *ed-Divân*, 69.

³⁰ Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dineverî İbn Kuteybe, *el-Me'âni'l-kebir fi ebyâti'l-Me'âni*, thk. Sâlim el-Kerenkevî v.dğr (Haydarabad: Dâiratu'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1368/1949), 2/1108.

³¹ Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzurî, *Ensâbu'l-eshraf*, thk. Suheyl Zekkâr, Riyâd ez-Ziriklî (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996), 11/175-177; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd el-Ezdî İbn Dureyd, *Cemheretu'l-luğa*, thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî (Beirut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1408/1987), 1/198; Ebû 'Ubeyd 'Abdullâh b. Abdil'azîz el-Endelüsî Ebû 'Ubeyd el-Bekrî, *Semtu'l-le'âlî fi şerhi Emâli'l-Kâlî*, thk. 'Abdul'azîz el-Meymenî (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.), 1/852; Yusuf b. Yebkâ b. Yes'ün Ebu'l-Haccâc, *el-Misbâh li mâ 'utime min şevâhi'l-'İzâh*, thk. Muhammed b. Hamûd ed-Da'cânî (Medine: el-Câmi'atu'l-İslâmiyye, 1424/2003), 2/1003.

³² Esedî, *ed-Divân*, 69-70.

³³ Esedî, *ed-Divân*, 70-72.

Her kim İbn Dabbâ'nın kefilıyla dalga geçecekse (bilsin ki) onda gülünecek çok şey vardır.

Eman vermiş ancak koruması altına aldığı kişiyi ne düşmanlardan koruyabilmiş ne de ölümünden korktuğu vakit (güvenli bir yere) gönderebilmiştir.

Ölümünden korktuğun vakit, darda kalacağı bir zamandan önce onu gönderebilseydin;

Kötülüğü toynaklarını geçmeyen eş-Şakrâ' gibi olurdu, şerefini korurdun.

İlk beyitte geçen İbn Dabbâ ifadesiyle, 'Utbe b. Mâlik'in himayesi altında iken öldürülen Benî Esed kabilesine mensup bir kişinin kastedildiği anlaşılmaktadır. Bu kişinin ismi hakkında Sa'd³⁴, Zeyd³⁵ ve Mahzûm³⁶ olmak üzere üç farklı rivayet mevcuttur. Beyitte geçen "جار" kelimesi ise, yaygın olarak bilinen "komşu" anlamının ötesinde, sözlüklerde de yer aldığı üzere³⁷ "himaye eden, koruyan" manasında kullanılmıştır. Bu kullanım, Kur'an-ı Kerim'de de benzer şekilde, et-Tevbe 9/6, el-Cin 72/22 ve el-Enfâl 8/48 ayetlerinde karşımıza çıkmaktadır. Şair bu beyitte, 'Utbe b. Mâlik'in himayesine aldığı kişiyi koruyamamasını sert bir dille eleştirmektedir. İkinci beyitte ise bu eleştirinin nedeni, 'Utbe b. Mâlik'in İbn Dabbâ'yı düşmanlardan koruyamaması veya güvenli bir bölgeye sevk edememesi olarak ifade edilmektedir. Eğer bunu yapabilmiş olsaydı, İbn Dabbâ'nın durumu eş-Şakrâ adlı at gibi olacaktı.

Son beyitte geçen eş-Şakrâ (الشَّكْرَاءُ), Lakî b. Zürâr'e (ö. 570) ait olduğu rivayet edilen bir attır. Lakî, Arap savaş günlerinden biri olan Şi'b-i Cebele savaşında, bu atna, hızlı gitmesi durumunda kazansalar da kaybetseler de öleceğini belirtmiştir. Zafer kazanmaları durumunda en önde gittiği için ilk ölenlerden olacaktır; mağlubiyet durumunda ise yorulacağı için düşmandan kaçamayarak yine ölecektir.³⁸ Farklı bir rivayette ise eş-Şakrâ ismi, bir çukura düşerek sahibine zarar vermeden ölen ve bu nedenle (أَشَامُ مِنَ الشَّكْرَاءِ عَلَى نَفْسِيهَا) "eş-Şakrâ'dan daha talihsiz" şeklinde darb-ı mesel haline gelen bir at için kullanılmaktadır.³⁹ Başka bir rivayette, bu atın sahibini ya da bir çocuğu öldürdüğü için öldürüldüğü belirtilmektedir.⁴⁰ Ayrıca, atın Sevr b. Hediyye'ye ait olduğu ve bu kişinin kardeşinin Benî Hamîs tarafından öldürülmesi üzerine kabileden iki diyet talep ettiği de aktarılır. Diyet talebi reddedilince Sevr b. Hediyye, atının son toynağına

³⁴ Ma'mer b. el-Müsennâ Ebû Ubeyde, *Kitâbu'n-Nakâid nakâidu Cerîr ve'l-Ferezdzak*, thk. Halîl Umrân Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1425/2004), 1/379.

³⁵ Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî Ebû Nasr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğâ ve Sihâhu'l-'Arabîyye*, thk. Ahmed 'Abdulğafûr 'Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987), 1/382.

³⁶ Ebû'l-Munzir Hişâm b. Muhammed el-Kelbî İbnu'l-Kelbî, *Cemheretu'n-neseb*, thk. Hasan Nâcî (Beyrut: Âlimu'l-Kütüb, 1423/2003), 177.

³⁷ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luğâ*, thk. Muhammed 'Avd Mir'ab (Beyrut: Dâru İhyâit-Turâssî'l-'Arabî, 2001), 11/121; Ebû'l-Kâsım İsmail b. 'Abbâd et-Tâlikânî es-Sâhib, *el-Muhît fi'l-luğâ* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1414), 7/173; Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyyî 'î İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sadır, 1993), 4/154.

³⁸ Ebû'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbü'rî el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, thk. Muhammed Muhyî'd-Dîn 'Abdulhamîd (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 2/140.

³⁹ Ebû Hilâl el-Hasen b. 'Abdullâh Ebû Hilâl el-'Askerî, *Cemheretu'l-emsâl* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/556.

⁴⁰ Ebû Muhammed el-Hasan b. Ahmed el-'A'râbî el-Esved el-Ğundicânî, *Esmâu Haylu'l-'Arab ve Ensâbihâ ve Zikru Fursânihâ*, thk. Muhammed 'Alî Sultânî (Dimaşk: y.y., 1427/2007), 137.

kadar kabileye saldıracağına yemin etmiş, ancak saldırıları kimseye zarar vermemiştir.⁴¹ Sonuç olarak, hangi rivayet esas alınıralsa alınsın, şair son beyitte eğer 'Utbe b. Mâlik, İbn Dabbâ'yı himaye edememiş olsa bile, onu güvenli bir yere gönderseydi, kınanmayacağını vurgulamaktadır. Zira, İbn Dabbâ'nın ölümü, Araplarda darb-ı mesel haline gelen eş-Şakrâ'nın ölümü gibi, kimseye bir zarar vermeyecekti.

Bu bölümden sonra şair, kasidesinde fahr (övünme) temasını kısa bir şekilde ele alarak, İbn Dabbâ'nın kendi himayesi altında olsaydı ölmeyeceğini belirtir. Şair burada, kendisinin veya kabilesinin üstün koruyuculuk vasfını vurgulayarak, İbn Dabbâ'nın güvenliğini sağlayabileceğini ifade eder. Fahr temasını işledikten sonra, şair hiciv (yergi) temasına geri dönerek 'Utbe b. Mâlik'i alaya alır. Onu kısa boylu ve şişman bir keçiye benzeterek fiziksel özelliklerini küçümser. Şair, kasidenin sonunda ise bu kişisel hicvi genişleterek, 'Utbe b. Mâlik'in kabilesini de eleştirir ve yerer. Bu son beyitlerle kabileyi toplumsal ve ahlaki değerler açısından aşağılar, böylece kasidesini güçlü bir hiciv tonuyla sonlandırır:⁴²

حَبَاكَ بِهَا مَوْلَاكَ عَن ظَهْرِ بَعْضَةٍ   وَقَلِيدَهَا طَوْقُ الْجَمَانَةِ جَعْفَرُ
رَضِيْعَةٌ صَفْحٌ بِالْحِجَابِ مُلِمَةٌ   لَهَا بَلَقٌ يَغْلُو الرُّؤُوسَ مُشَهَّرُ
فَأَوْفُوا وَفَاءً يَغْسِلُ الدَّمَ عَنكُمْ   وَلَا يَزُ مِنْ ضَبَاءٍ وَالزَيْتُ يُعْصَرُ

Bunu sana Allah bir leke olarak bıraktı; Benî Ca'fer de güvercin gerdanlığı gibi taşıdı.

Safh'a (yapılanların) bir benzeridir; alınlarda (izi) görülür; başlarda yükselen beyazlıklar gibi iyi bilinir.

Bu ayıblı sizden arındıracak bir vefa gösterin. Ancak zeytinler sıkıldığı sürece Dabbâ için (yerine getirilecek) hiçbir vefa yok.

Araplarda "güvercin gerdanlığı" ifadesi, kişinin peşini bırakmayan kötü huylar için kullanılan bir deyimdir.⁴³ Şair bu ifade ile Benî Ca'fer'in, İbn Dabbâ'ya karşı sergiledikleri ihanetin daima hatırlanacağını ve bu ihanetin kendileriyle özdeşleşeceğini belirtmektedir. İkinci beyitte ise, bu ihanetin Benî Kelb kabilesinden Safh adlı birinin başına gelenlere benzer bir olay olduğunu muhatabına hatırlatarak, bu lekenin kalıcı olacağına işaret etmektedir.⁴⁴ Beytin sonundaki (وَالزَيْتُ يُعْصَرُ) "zeytinler sıkıldığı sürece" ifadesi, Araplar arasında sonsuzluk anlamını taşıyan bir deyimdir. Ancak şair, bu yaygın deyimden biraz değiştirerek kullanmıştır; zira kaynaklarda daha çok (لَا أَفْعَلُهُ مَا دَامَ لِلزَّيْتِ عَاصِرٌ) "Zeytini sıkılan olduğu sürece bunu yapmayacağım." şeklinde geçmektedir.⁴⁵ Bu ifade ile

⁴¹ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. 'Amr ez-Zemahşerî, *el-Mustaksâ fi Emsâli'l-'Arab* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987), 1/179.

⁴² Esedî, *ed-Divân*, 73.

⁴³ Ebû Hilâl el-'Askerî, *Cemheretu'l-emsâl*, 1/275; Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, 1/145; Zemahşerî, *el-Mustaksâ fi Emsâli'l-'Arab*, 2/30.

⁴⁴ Ebû Nasr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, 1/382; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 2/516; Ebû Nasr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, 6/540.

⁴⁵ Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk İbnü's-Sikkî, *İslâhu'l-Mantık*, thk. Muhammed Mar'ab (b.y.: y.y., 1423/2002), 276; Ebû Nasr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, 2/750; Ebû el-Hasan 'Alî b. İsmail b. Sîde el-Mursî İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*, thk. 'Abd el-Hamîd Hendâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000), 1/429.

şair, her ne kadar Benî Ca'fer'i sadık olmaya çağırsa da İbn Dabbâ'nın artık hayatta olmaması nedeniyle onların asla vefalı olamayacaklarını ve bu ihanetin izlerinin sonsuza dek süreceğini dile getirmektedir.

3. Nisâr Savaşını Konu Edinen Şiirleri

Nisâr savaşı, Arap kabileleri arasında gerçekleşen bir savaş olup, bu savaş Nisâr adındaki yan yana bulunan dağların yakınında cereyan etmiştir. Savaşın sebebi, Benî Temîm b. Mürr b. Üdd'ün, amcaları olan Benî Dabbe b. Üdd ve Benî Abd Menât bin Üdd'ü baskı altına almasıdır. Benî Dabbe, Temîm kabilesi'nden bir gruba saldırıp kayıplar verdirmiştir. Bunun üzerine Benî Temîm, Benî Dabbe'yi takip etmiş ve iki taraf arasında düşmanlık başlamıştır. Ribâb adı verilen, Teym, Adıyy, Ukl ve Dabbe kabilelerinden oluşan bir kabile koalisyonu şairin kabilesi Benî Esed'e katılmıştır. Benî Temîm bu durumdan haberdar olunca Benî Âmir b. Sa'saa'dan yardım istemiştir. İki taraf Nisâr adı verilen yerde karşı karşıya gelmiş ve savaş başlamıştır. Benî Âmir savaşta büyük bir direniş göstermiş ancak sonunda liderleri ve bazı ileri gelenleri öldürülmüştür. Benî Temîm ise dağılmalarına rağmen büyük kayıplar vermemiştir. Bu savaş, Cebele savaşı ve Lakît b Zürâre'nin öldürülmesinden sonra meydana gelmiştir.⁴⁶

Bişr b. Ebî Hâzim'in divanındaki 3 numaralı kasidesi, Nisâr Savaşı'nı konu almaktadır. Kasidenin ilk yedi beyti, gazel temalı olup, klasik Arap şiirinde alışageldiği üzere dinleyicinin ilgisini çekmeye çalışırken, geri kalan on beş beyit hamâse teması etrafında şekillenmiştir. Bu bölümde, savaş sahneleri ve kabilesinin cesareti destansı bir dille anlatılırken, şair özellikle kabilesinin üstünlük ve kahramanlıklarını ön plana çıkarmakta, kabilesinin düşman karşısındaki kararlılığını ve dayanışmasını yüceltmektedir. Şair, hamâse bölümünde ele aldığı konulardan biri kabilesi Benî Esed'in Benî Dabbe'ye verdiği destektir (Tavîl):⁴⁷

وَلِلَّهِ مَوْلَى دَعْوَةٍ لَا يُجِيبُهَا	أَجْبُنَا بَحِي سَعْدِ بْنِ صَبَّاءَ إِذْ دَعَا
إِلَى الرُّمَيْدِ لَمْ يَأْتِ السَّدَادَ حَطِيبُهَا	وَكُنَّا إِذَا قُلْنَا هَوَانُ أَقْبَلِي
بَشَيْبَاءَ لَا يَمُتْشِي الضَّرَاءَ رَقِيبُهَا	عَطَفْنَا لَهُمْ عَطْفَ الضَّرُوسِ مِنَ الْمَلَا
نَشَاصُ الثَّرَيَّا هَيَّجَتْهَا جَنُوبُهَا	فَلَمَّا رَأَوْنَا بِالنِّسَارِ كَأَنَّهَا

Çağrıldığıımızda, Benî Sa'd b. Dabbe'ye koştuk; bir davete icabet etmeyen ne de kötü bir dosttur.

Benî Hevâzin'e⁴⁸ 'Aklınızı başınıza alın!' dediğimizde, hatipleri sözü yerinde söyleyemedi.

Çölde, komutanı çalılar arasında saklanmayan kül rengi bir orduyla, huysuz bir deve gibi üzerlerine saldırdık.

Bizi Nisar'da gördüklerinde ise fırtınanın sürüklediği karabulutlar gibiydik.

⁴⁶ Ma'mer b. el-Müsennâ Ebû Ubeyde, *Şerhu nekâizu Cerîr ve'l-Ferezdzak*, thk. Muhammed İbrâhim Huver, Velid Mahmûd Hâlis (Ebûzabî: el-Mecma'ü's-Sekafi, 1994), 414-418; Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. el-Mutahhar el-'Adevî eş-Şimşâtî, *el-Envâr ve mehâsinu'l-eş'âr* (b.y.: y.y., ts.), 23; Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbn Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, ed. Ömer Abdû's-Selâm Tedmürî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, 1997), 552-553.

⁴⁷ Esedî, *ed-Divân*, 29.

⁴⁸ Benî Âmir b. Sa'saa'nın bağlı olduğu ana kabile. Bkz. İbn Hazm, *Cemheretu Ensâbi'l-'Arab*, 271.

Şair, şiirin ilk iki beytinde kabilesinin savaşa girme nedenlerini açıklamakta ve bu bağlamda savaşın başlangıcının kendi kabilesinden kaynaklanmadığını belirterek kabilesinin itibarını koruma çabası içerisinde. Şairin ifadesine göre, kabilesi savaşa, müttefiklerine destek olmak amacıyla katılmış ve düşmanlarına son bir uyarıda bulunmuştur. Ancak karşı tarafın lideri bu uyarıları dikkate almamış ve savaş kaçınılmaz hale gelmiştir. İlk iki beyitten sonra şairin yoğun bir şekilde teşbih sanatına başvurduğu görülmektedir. Şair, kabilesinin üstünlüğünü vurgulamak amacıyla, silah gücünü kül rengine, askerî üstünlüğünü ise karabulutlara benzetmektedir. Üçüncü beyitte geçen “komutanı çalılar arasında saklanmayan” ifadesi ise kabilenin savaşa açık bir şekilde katıldığını ve cesaretle hareket ettiğini ifade etmektedir. Bu şekilde şair, kabilesinin korkusuzluğunu ve savaş meydanındaki onurlu duruşunu ön plana çıkarmaktadır.

Fahl (usta) şairden biri olarak kabul edilmesini sağlayan⁴⁹ divanındaki en uzun 15 numaralı kasidesinde de şair Nisâr savaşını konu edinmektedir. Kaside toplam 55 beyitten oluşmaktadır. Gazel temalı 21 beyitlik uzun bir girişten sonra şair savaşın seyrini muhabatına şu beyitlerle anlatmaya başlar (Vâfir):⁵⁰

وَمَا أَنْ رَأَيْنَا النَّاسَ صَارُوا	وَأَعَادِي لَيْسَ بَيْنَهُمْ أَنْتِمَارُ
مَضَى سُلَافُنَا حَتَّى نَزَلْنَا	بِأَرْضِي قَدْ تَحَامَتْهَا نِزَارُ
وَشَبِتَ طِيءَ الْجَبَلَيْنِ حَزْبًا	تَهْرُ لِيَشْجُوهَا مِنْهَا صُحَارُ
يَسُدُّونَ النَّعَابَ إِذَا رَأَوْنَا	وَلَيْسَ يُعِيدُهُمْ مِنْهَا أَنْجَارُ
وَحَلَّ الْحَيِّ حَيْ بِمَيِّ سُبَيْعِ	فُرَاضِيَّةً وَنَحْنُ لَهُمْ إِطَارُ
وَحَدَّلَ قَوْمَهُ عَمْرُو بْنُ عَمْرٍو	كَجَادِعِ أَنْفِهِ وَبِهِ أَنْتِمَارُ

Fakat biz, adamların bizim düşmanımız haline geldiğini, aramızda anlaşmaya yer kalmadığını gördüğümüzde.

Öncülerimiz Nisâr (dağlarının) koruduğu bir toprak parçasına kamp kurana kadar ilerlediler.

İki dağın birleştiği yerde (uzaklardaki) Suhar'ın kederinden mırıldandığı bir savaş alevlendi.

Bizi görünce geçitleri kapattılar; fakat yuvalarına gizlice girmeleri onları bizden kurtaramadı.

Benî Subey⁵¹ Kuradibe'ye yerleşmişti ve biz onları çepeçevre kuşatmıştık.

Ve Amr b. Amr, halkına, kendisini savunacak gücü varken kendi burnunu kesen bir adam gibi savaşmamalarını öğütledi.

Bişr b. Ebî Hâzim'in bu beyitlerinde, kabilesinin ve müttefiklerinin savaş yanlısı olmadıkları, fakat çatışmanın kaçınılmaz hale geldiği bir durum tasvir edilmektedir. İlk beyitte, taraflar arasında barışçıl bir çözümün mümkün olmadığını, anlaşmanın yollarının tükendiğini vurgulamaktadır. Bu durum, savaşın öncesindeki diplomatik

⁴⁹ Ebû Saïd Abdülmelik b. Kureyb b. Ali el-Asmaî, *Fuhûletu's-şuarâ* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîd, 1980), 14.

⁵⁰ Esedî, *ed-Divân*, 60-61.

⁵¹ Benî Âmir b. Sa'saa'nın bir kolu. Bkz. Muhammed Süleyman Tayyib, *Mevsû'atu'l-kabâli'l-'Arabiyye: buhûsun meydâniyye ve târihiyye* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1421-1431), 6/98.

çabaların başarısız olduğunu göstermektedir. İkinci beyitte ise savaşın başladığı yer ve savaşın bölgedeki yankıları hakkında bilgi verilir. Nisâr dağlarının bulunduğu coğrafyada, karşı taraf için oldukça kanlı ve acılarla dolu bir savaş yaşandığı ifade edilmektedir. Şair, savaşın şiddetinin o kadar büyük olduğunu belirtir ki, bu acının etkisi yalnızca savaşın olduğu bölgeyle sınırlı kalmaz; çok uzaklarda bulunan Suhar'da bile yankı bulur. Burada Suhar kelimesiyle muhtemelen Umân bölgesindeki bir prenslik, bölge veya Benî Cüheyne kabilesinin bir kolu kastedilmektedir.⁵² Ancak, asıl vurgulanan nokta, savaşın etkisinin geniş bir coğrafyada duyulması ve herkesin bu savaştan dolayı derin bir üzüntü içerisinde olduğudur.

Şairin, bu üzüntü ve keder vurgusunu yapması, aynı zamanda savaşta kendi tarafının üstünlüğünü göstermek amacıyla olabilir. Şiirin ilerleyen bölümlerinde, şair, savaşın gidişatını daha detaylı şekilde tasvir etmekte ve kendi tarafının zaferini anlatmaktadır. Düşmanlarının geçitleri kapatıp savunma yapmaya çalışması bile onları kurtaramaz; hatta gizlice saklanmaları bile fayda sağlamaz. Aslında bu durum şairin tarafının düşmanlarına karşı ne denli üstün olduğunu gözler önüne sermektedir. Şair, karşı tarafın içinde bulunduğu çaresizliği ve umutsuzluğu vurgularken, düşman tarafının komutanlarından biri olan Amr b. Amr'ın bile savaşmaktan kaçınarak askerlerine mücadele etmemeyi öğütlediğini dile getirir. Amr b. Amr'ın bu tavrı, düşmanın gücünün tükenmiş olduğunu ve savaşta yenilgiye mahkûm olduklarını göstermektedir. Sonuç olarak şair, bu beyitlerle hem kendi kabilesinin üstünlüğünü hem de düşmanın yenilgisini güçlü bir şekilde ifade etmektedir.

Bişr b. Ebî Hâzim 27 numaralı kasidesinde 18 beyitten oluşan gazel ve tasvir temalı uzun bir girişin ardından Nisâr savaşından sonraki iki tarafın durumunu daha ayrıntılı bir şekilde tasvir etmektedir. İlgili beyitlerin bir kısmı şu şekildedir (Vâfir):⁵³

سَمَوْنَا بِالنَّيَّارِ بِنِي دُرُوءِ   عَلَى أَرْكَانِهِ شَدَبٌ مَنِيْعٌ
فَطَارَتْ عَامِرٌ شَتَّى سَلَالًا   فَمَا صَبْرَتْ وَمَا حُمِي النَّبِيْعُ
إِذَا مَا قُلْتُ أَقْصَرَ أَوْ تَنَاهَى   بِهِ الْأَصْوَاءِ لَجَّ بِهِ الطُّلُوعُ

Nisâr'dan eğri (mızraklarla) dolu (bir orduyla) çıktık, etrafi parçalanmış silahlarla çevriliydi.

Benî Âmir sere serpe etrafa uçtu ne sebat gösterdi ne de adamlarını koruyabildi.

(Ordunun) azalacağını ya da yoldaki işretlerin onlara yeteceğini her düşündüğümde (devamı) çıka geldi.

İlk beyitte geçen (دُرُوء) kelimesi, “eğrilik” anlamına gelen (دَرَّة) kelimesinin çoğuludur.⁵⁴ Bişr b. Ebî Hâzim bu kelimeyle muhtemelen kendi kabilesi ve mütteliklerinin mızrakları çok sık kullanarak eğdiklerini ve böylece büyük bir zaferi hakkıyla kazandıklarını ima etmektedir. Böylece şair, bu kullanım aracılığıyla savaşta üstünlüğünü ve başarısını vurgulamaktadır. Öte yandan, düşman tarafının silahlarının etrafa dağılıp bir yığın oluşturması ise beyitte budanmış ağaç kabukları anlamına gelen (شَدَب) kelimesiyle tasvir

⁵² Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâti'l-Mufaddal*, 1424.

⁵³ Esedî, *ed-Divân*, 99-100.

⁵⁴ İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*, 9/374.

edilmiştir.⁵⁵ Bu benzetme, düşman tarafının güçsüzlüğünü ve savaşın sonunda silahlarının işlevsiz bir halde etrafa dağılmış olduğunu edebi bir dille ifade etmektedir.

İkinci beyitte ise şair düşman ordusunun savaşta diremediğini, hızlıca dağılmaya başladığını ve liderlerinin askerlerini toparlayıp kontrol edemediğini ortaya koymaktadır. Beyitteki sere serpe etrafa uçuşma benzetmesi, düşmanın savaş meydanında çaresiz bir hale düştüğünü ve birlikten uzaklaştığını ifade etmektedir. Bu durum Benî Âmir'in sebat gösteremeyip adamlarını kaybederek savaştan yenilgiyle ayrıldığını göstermektedir.

Üçüncü beyitte geçen (الأصواء) kelimesi, o dönemin Arap toplumunda çölde yön bulma amacıyla yola koyulan işaret taşları için kullanılmaktadır.⁵⁶ Şair, abartılı bir anlatımla savaş sonrasında kendi kabilesi ve müttefiklerinin ordusunun sayıca o kadar kalabalık olduğunu belirtir ki, bu işaret taşları arasındaki tüm boşluklar ordu tarafından doldurulmuş ve kesintisiz bir şekilde ilerlenmiştir. Bu tasvir, şairin tarafının savaş sırasında ciddi kayıplar vermediği ve kuvvetli bir şekilde ilerlemeye devam ettiğini göstermektedir.

Bişr b. Ebî Hâzım divanında yer alan 23 numaralı kasidesinde ise 10 beyitten oluşan bir mukaddimeden sonra önceki kasidelerden farklı olarak daha çok kendi kabilesinin ve müttefiklerinin süvarilerini ve atlarını tasvir etmeye odaklanmaktadır (Vâfir):⁵⁷

فَسَائِلُ عَامِرًا وَبَنِي تَمِيمٍ   إِذَا الْعُقْبَانُ طَارَتْ لِالْوِقَاعِ
بِكُلِّ مُجَرَّبٍ كَالْيَتِّ يَسْمُو   إِلَى أَقْرَانِهِ عَابِلِ النِّزَاعِ
عَلَى جَرْدَاءٍ يَقْطَعُ أَبْهَرَاهَا   حِزَامَ السَّرَجِ فِي حَيْلِ سِرَاعِ
كَأَنَّ سَنَا قَوَائِسِهِمْ ضِرَامٌ   مَرَّتَهُ الرِّيحُ فِي أَعْلَى يَفَاعِ

Benî Âmir ve Benî Temîm'e sor (atların) kartallar (gibi) o zaman savaşa doğru (nasıl) uçtuğunu;

(Sırtlarında) aslanlar gibi rakiplerine sıçrayan iri kollu deneyimli savaşçılarla.

Öyle binekler ki hızlı atların arasında (koştuklarında) damarları eyerlerini koparırdı.

(Süvarilerin) miğferleri rüzgârın estiği yüksek bir tepedeki ateş gibi parlıyordu.

Bu beyitlerde şair Bişr b. Ebî Hâzım, savaş meydanındaki atları ve süvarileri güçlü benzetmeler aracılığıyla tasvir etmektedir. İlk beyitte geçen "kartallar" ifadesi, atların savaş sırasındaki hızını ve çevikliğini vurgulamak için kullanılmıştır. Bu benzetme, atların tıpkı kartallar gibi hızla savaşa yöneldiğini imgelemektedir. Şair, bu teşbih aracılığıyla atların sürat ve çevikliğini öne çıkarırken, süvarilerin de cesaret ve fiziksel üstünlüklerini ihmal etmemektedir. İkinci beyitte, savaşçılar "aslan" metaforu ile nitelendirilmiş; bu sayede onların cesaret, kuvvet ve savaş meydanındaki atılganlıkları vurgulanmıştır. Buradaki "aslan" benzetmesi, süvarilerin rakiplerine saldırı anındaki güç ve yırtıcılıklarını ifade etmektedir.

⁵⁵ İbn Kuteybe, *el-Me'âni'l-kebir fi ebyâti'l-Me'âni*, 2/938.

⁵⁶ İbn Dureyd, *Cemheretu'l-luğa*, 2/900; Ebû İbrâhîm İshâk b. İbrâhîm b. el-Huseyn el-Fârâbî Ebû İbrâhîm el-Fârâbî, *Mu'cemu Dîvânî'l-Edeb*, thk. Ahmed Muhtâr 'Umer (Kahire: y.y., 2003), 4/14.

⁵⁷ Esedî, *ed-Dîvân*, 87.

Üçüncü beyitte şair tekrar atlara yönelmekte ve onların hızını ve dayanıklılığını övmektedir. Atların hızla koşarken damarlarının, eyerlerini parçalayacak kadar şiddetli bir şekilde atması, atların savaş meydanındaki gücünü ve dayanıklılığını anlatan abartılı bir teşbih olarak dikkat çekmektedir. Son beyitte ise şair, süvarilerin başlarındaki miğferleri rüzgârlı bir tepe üzerindeki parıldayan bir ateşe benzetmiştir. Bu, muhtemelen yalnızca bir bireyin miğferine değil, bütün bir ordunun ihtişamlı ve heybetli görünüşüne işaret etmektedir. Bu benzetme, ordunun disiplinli ve kalabalık yapısını vurgulamakta olup, ordunun dışardan bakıldığında hem görsel hem de psikolojik olarak karşı tarafa verdiği etkileyici görüntüye dikkat çekmektedir.

Bişr b. Ebî Hâzîm'in Nisâr savaşına dair söylediği tespit edilen son şiir muhtemelen divanında yer alan 8 numaralı maktûadır. Şiirin dikkat çekici özelliği ise düşman tarafındaki birçok kabile isminin zikredilmiş olmasıdır (Basît):⁵⁸

سَائِلَ هَوَازِنَ عَنَا كَيْفَ شَدُّنَا	بِالْجَنُوبِ يَوْمَ اتَّقَوْنَا بِابْنِ مَثْقُوبِ
يَدْعُوا كِلَابًا وَفِيهِ صَدْرُ مُطَّرِدِ	لَدِنِ مَهْرَتُهُ صُلْبِ الْأَنْبَابِ
أَمَّا عُقَيْلٌ فَنَجَّاهَا وَقَدْ شَرَعَتْ	فِيهَا الْأَسِنَّةُ زَكُضٌ غَيْرُ تَكْذِيبِ
بِكُلِّ مَقْوَرَةٍ جَرْدَاءِ ضَامِرَةٍ	فِيهَا عُلالَةُ إِحْضَارِ وَتَقْرِيبِ
يَوْمَ اتَّقَتْنَا فُشَيْمِرٌ بِالْجَرِيشِ هَوَى	كِلَا الْقَرِيقَيْنِ مَحْرُوبِ وَمَسْلُوبِ

Benî Hevâzin'e sor! O gün İbn Meskûb ile bizden korunurlarken el-Hinu'daki gücümüzün şiddetini.

(İbn Meskûb) Benî Kilâb'ı çağırıyordu; boğumları sıkı, titremesi yumuşak, düzgün bir mızrak darbesi almışken.

Benî Ukayl'ı da sivri uçlar baş göstermeye başladığında yalanlanamaz (hızlı) koşuşları kurtardı; Güçlü, kısa tüylü, çevik ve şaha kalkıp dört nala koşmaya güçleri kalan her bir atla.

Benî Kuşeyr ise Benî Harîs ile bizden korunmaya çalıştı ama her iki güruhta mağlup oldu ve yağmalandı.

Bu şiirde, şair, Benî Âmir b. Sa'saa kabilesinin çeşitli kolları olan⁵⁹ Benî Kilâb, Benî Ukayl, Benî Kuşeyr ve Benî Harîs kabilelerini hicvederek kendi kabilesinin savaş meydanındaki üstünlüğünü övmektedir. Şair, düşman kabilelerinin savaş sırasında aldığı darbeleri, kaçma çabalarını ve zayıflıklarını alaya alırken, kendi kabilesinin gücünü, savaş yeteneklerini ve zaferini yüceltmektedir. Şiir boyunca savaşın şiddeti ve bu kabilelerin çaresizliği tasvir edilirken, onların başarısızlıkları şairin kabilesi karşısında küçük düşürülmektedir. Bu şekilde şair hem düşmanlarını yererken hem de kendi kabilesinin kahramanlıklarıyla övünmektedir.

4. Cifâr Savaşına Dair Söylediği Şiirler

Nisâr savaşının üzerinden bir yıl geçtikten sonra, bu savaşa katılan Arap kabileleri yeniden bir araya gelmişlerdir. Nisâr savaşına katılan kabilelerin reisleri, Benî Âmir reisi dışında, Cifâr savaşında da aynı liderlik pozisyonlarını korumuşlardır. Taraflar Necid

⁵⁸ Esedî, *ed-Divân*, 42.

⁵⁹ Sırasıyla bkz. İbn Hazm, *Cemheretu Ensâbi'l-'Arab*, 282,290,289,288.

bölgesinde Benî Temîm'e ait bir su kaynağı olan Cifâr'a yakın bir yerde karşı karşıya gelmiş ve burada şiddetli bir savaş başlamıştır.⁶⁰ Benî Temîm bu savaşta sabır ve direnç göstermiş olsalar da özellikle Benî Amr b. Temîm'den birçok kişi hayatını kaybetmiştir.⁶¹ Savaşta ölenlerin sayısının çokluğu nedeniyle bu savaş, tarihsel olarak (يوم الصيِّم) "büyük felaket savaşı" olarak da anılmaktadır.⁶²

Bişr b. Ebî Hâzim'in bu savaşla ilgili Benî Temîm aleyhindeki şiirleri, toplumsal bağlamda dikkat çekicidir. Benî Temîm'e karşı sürekli olarak şiirler söylemesi üzerine kendisine, "Benî Temîm ile ne alıp veremediğin var? Onlar sana akrabalık bakımından en yakın olan kimselerdir." denildiğinde, Bişr bu eleştirilere, "Benî Temîm'den elimi çektiğim zaman, tüm insanlardan da elimi çekmiş olacağım." şeklinde yanıt vermiştir.⁶³

Bişr b. Ebî Hâzim'in bu ısrarının ardındaki sebep, muhtemelen hem Nisâr hem de Cifâr savaşları öncesinde karşı tarafa yapmış olduğu uyarıların dikkate alınmamasına dayanır. Şairin, özellikle Nisâr savaşında olduğu gibi, Cifâr savaşı öncesinde de karşı tarafı savaştan caydırma girişiminde bulunduğu görülmektedir. Bu çabalarını, iki ayrı kaside ile düşman tarafına yönelik uyarılarında somutlaştırmıştır. Bu kasidelerden biri, şairin divanındaki 2 numaralı kasidedir. Bişr b. Ebî Hâzim, bu kasidenin başında yer alan beş beyitlik bir gazel bölümünün ardından, savaşla ilgili uyarılarına şu iki beyitle başlamaktadır (Tavîl):⁶⁴

نَزَعْتُ بِأَسْبَابِ الْأُمُورِ وَقَدْ بَدَأَ لِيذِي اللَّبِّ مِنْهَا أَيُّ أَمْرِهِ أَصُوبُ
فَأَبْلِغُ بَنِي سَعْدِ وَلَنْ يَتَقَبَّلُوا رَسُولِي وَلَكِنَّ الْحَزَاةَ تُنْصَبُ

İşlerin nereye varacağını gördüm. Artık akıl sahibi için en doğru olan gözüktü.

Benî Sa'd'a⁶⁵ (haberimi) ilet. Elçimi kabul etmeyeceklerdir ancak kin (beslemek) yorucudur.

Bişr b. Ebî Hâzim, Cifâr savaşı öncesinde söylediği bu beyitlerde, savaşın olumsuz sonuçlarının açıkça görülebileceğini vurgulamaktadır. "İşlerin nereye varacağını gördüm" ifadesi, şairin yaklaşan tehlikeyi fark ettiğini ve bu durumun her akıl sahibi tarafından anlaşılabilir bir gerçek olduğunu belirtir. Şair, bu uyarısıyla Benî Temîm kabilesini savaştan vazgeçmeye, hatta barışa yönelmeye davet etmektedir.

İkinci beyitte geçen "kin (beslemek) yorucudur" ifadesi ise şairin barışçıl bir çözüm arayışına dair bir başka argümanını ortaya koyar. Burada, karşı tarafın yenileceği gerçeğini kabul etmeyeceklerini ima etse de kin ve düşmanlığın her iki taraf için de yorucu ve zarar verici olduğunu belirterek, bu yolla onları ikna etmeye çalışmaktadır.

Bişr b. Ebî Hâzim divanında yer alan 38 numaralı kasidesinde de düşman tarafını savaştan vazgeçirme çabasında olduğu görülmektedir. Şair 14 beyitlik gazel, yolculuk ve

⁶⁰ Meydânî, *Mecma' u'l-Emsâl*, 2/430.

⁶¹ İbn Reşîk el-Kayravânî, *el-'Umde fi mehâsini's-şî'r ve âdâbihi*, 2/219.

⁶² Şimşâtî, *el-Envâr ve mehâsinu'l-eş'âr*, 24.

⁶³ İbn Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 1/554.

⁶⁴ Esedî, *ed-Divân*, 24.

⁶⁵ Benî Temîm'in bir koludur. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Cemheretu'n-neseb*, 229.

tasvir temalı bir mukaddimeden sonra asıl konuya şu beyitlerle giriş yapmaktadır (Vâfir).⁶⁶

أَلَا أَبْلِغُ بَيْمِي سَعْدٍ رَسُولًا   وَمَوْلَانِي فَقَدْ حُلِبْتُ صِرَامًا
 نَسُومُكُمْ الرَّشَادَ وَنَحْنُ قَوْمٌ   لِنَتَّارِكِ وَدُنَا فِي الْحَرْبِ ذَامٌ
 فَإِذْ صَفِرَتْ عِيَابُ الْوَدِّ مِنْكُمْ   وَلَمْ يَكْ بَيْنَنَا فِيهَا ذِمَامٌ
 فَإِنَّ الْجِزْعَ جِزْعَ عُرْتِنَاتٍ   وَبُرْقَةَ عَيْهِمْ مِنْكُمْ حَرَامٌ
 سَنَمْنَعُهَا وَإِنْ كَانَتْ بِلَادًا   يَهَا تَرُؤُ الْخَوَاصِرُ وَالْيَنَامُ
 يَهَا قَرَّتْ لَبُونُ النَّاسِ عَيْنًا   وَخَلَّ بِهَا عَزَالِيهَا الْغَمَامُ

Benî Sa'd'a ve dostlarına haberimi ilet. Sütün son damlaları sağılmış durumda.

Biz size doğru yolu gösteriyoruz. Biz öyle bir halkız ki savaşta (bile) sevgimizi terk eden ayıplanır.

Sevgi kaplarınız boş olduğuna ve aramızda hiçbir bağ kalmadığına göre;

Artık size Uraytinât vadisinin etrafı ve Ayhem'in çakıllı ovası yasaklanmıştır.

Her ne kadar bu topraklar develerin yanlarının ve hörgüçlerinin şişip büyüdüğü yerler olsa da biz onları size kapatacağız.

Orada insanların süt veren develerinin gözleri memnundur ve bulutlar su torbalarını (ağzına kadar) açverir.

Bişr b. Ebî Hâzim'in bu şiirinde yer alan ifadeler, kabilesi ile karşı taraf arasında yaşanan anlaşmazlıkları ve bu anlaşmazlıkların çözüm yollarını barışçıl bir üslupla ele almaktadır. İlk beyitte geçen (صِرَامٌ) hayvanlarda sağımdan sonra kalan son süt ya da bizzat savaş kelimesinin müradifi olarak kullanılmaktadır. Şair burada, anlaşmazlıkların ve gerilimin, sağımdan arta kalan son damla süt gibi, sona erdiğini ve artık uzlaşmaya gidilmesi gerektiğini ima eder. Bu ifadeyle o Benî Temîm'i barışa davet etmektedir. Ardından şair ikinci beyitte kabilesinin savaş zamanında bile düşman tarafına adil davrandığını, vermiş oldukları tavsiye ve kararlara razı olmayanların savaş zamanında bile ayıplanacağını belirtmektedir. Ancak şairin burada asıl ifade etmek istediği husus muhtemelen düşmanlarına savaş zamanında bile adil davranan bir kabilenin dostluğunun barış zamanında ne kadar iyi olacağını vurgulamaktır.⁶⁷

Şairin bu çağrısı, sadece sözlü uyarılarla sınırlı kalmayıp Benî Esed kabilesinin, Benî Temîm'i savaştan caydırmak amacıyla uyguladığı ambargo ile de desteklenmektedir. Sonraki beyitlerde, yasaklanan bölgelerin güzelliklerinden bahsedilerek, karşı tarafın bu topraklara erişimden mahrum bırakılacağı tehdidi dile getirilir. Böylece, şiir hem barışa çağrı hem de ambargo uygulayarak baskı kurma stratejisini bir arada barındıran bir metin olarak ortaya çıkmaktadır.

Kasidenin devamında, Bişr b. Ebî Hâzim kabilesinin atlarını tasvir ederek onların gücünü ve üstünlüğünü övmektedir. Bu övünme, bir güç gösterisi olarak karşı tarafa savaşın

⁶⁶ Esedî, *ed-Divân*, 127-128.

⁶⁷ Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâti'l-Mufaddal*, 1400-1401.

kaçınılmaz sonuçlarına işaret etmektedir. Son bölümlerde ise şair, geçmişte Benî Temîm'e benzer şekilde kendilerine sadık olmayan Benî Cüzâm kabilesinin başına gelen olayları aktarır. Bu kabile ile olan ilişkilerinin eksikliğini kendilerine zarar vermediğini belirterek, Benî Temîm'in düşmanlığının da bir tehdit oluşturmayacağı mesajını iletir. Böylece, şiir son bir uyarı ile sona erer ve karşı tarafın barışa yönelmesi gerektiği vurgulanır.⁶⁸

Her ne kadar maddi ve manevi tüm uyarılar ve tavsiyeler Benî Temîm'e yapılmış olsa da bu uyarılar dikkate alınmamış ve sonuç olarak savaş kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Divanda yer alan 28, 41 ve 39 numaralı kasidelerin, Cifâr Savaşı ve savaş sonrası olaylarıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁹ Özellikle şair, 28 numaralı kasidede, gazel formundaki beş beyitlik bir giriş bölümünün ardından düşman saflarında yer alan Benî Numeyr, Benî Bedir ve Benî Tufeyl gibi birçok kabilenin savaştaki durumunu tasvir etmektedir. Benî Temîm ve Benî La'm ile ilgili bölüm ise şu şekildedir (Vâfir):⁷⁰

وَإِسْأَلْ تَمِيمًا بِنَا يَوْمَ الْجِفَارِ وَسَلْ	عَنَا بَنِي لَأْمٍ إِذْ وُلُّوا وَوَلَمْ يَاقِفُوا
مَا رَأَوْا قَسْطًا بِالْقَاعِ أَفْرَعُهُمْ	وَأَبْصَرُوا الْخَيْلَ شِعْنًا كُلَّهَا يَجِفُ
شَوَازِبًا كَالْقَنَا قُودًا أَضَرَّ بِهَا	شُمُّ الْعِرَانِينَ أَبْطَالًا هُمْ خَلَفُوا
أَبَاهُمْ ثُمَّ مَا زَالُوا عَلَى مُثُلٍ	لَا يَنْكُلُونَ وَلَا هُمْ فِي الْوَعَى كُثُفُ

Benî Temîm ve Benî La'm'a Cifâr savaşını sor! O gün kaçmışlar ve direnememişlerdi.

Yerdeki toz bulutları onları korkutmuş, dağınık yeleli atların hızla koşusunu görmüşlerdi.

İnce ve çeviktiler; boyunları ve sırtları uzundu. Onlara, başları dik kahramanlar binmişti. Öyle bir nesildi ki;

Babalarının yolundan gitmişler ne korkaklık göstermişler ne de savaş alanında yenilgiye uğramışlardı.

Bişr b. Ebî Hâzîm'in Cifâr savaşına ilişkin bu beyitlerinde, şair, zaferin mutlaklığına vurgu yaparak, bu başarıyı düşmanlarının bile inkâr edemeyeceğini ilk beyitteki soruyla dile getirir. Nitekim düşmanları bariz bir şekilde bu savaştan kaçmış ve direniş göstermekten bile aciz kalmışlardır. Ardından şair, bu zaferin sebeplerini detaylı bir şekilde analiz eder. Şaire göre, düşmanların mağlubiyetindeki belirgin nedenlerden ilki, korkaklık göstermeleridir. Ancak bu korkaklığın kaynağını sadece düşman tarafının tabiatına bağlamaz; aksine, kendi kabilesinin atlarının çokluğu ve çevikliği gibi unsurların, düşmanları dehşete düşürdüğünü belirtir. Şairin tasvirine göre, Benî Esed kabilesine ait atlar hızlı, çevik, uzun boyunlu ve güçlü yapılarıyla dikkat çekmektedir. Ancak, şair sadece bu unsurlarla sınırlı kalmayarak, zaferin asıl kaynağının süvariler olduğunu vurgular. Süvarilerin cesaret ve direnişlerinin, atalarından miras alınan bir erdem olduğuna dikkat çeker. Böylece, şair, zaferin tüm övgüsünü kendi kabilesi olan Benî Esed'e yönelterek, bu başarının hem maddi hem de manevi boyutlarını öne çıkarır. Bu bağlamda, Bişr b. Ebî Hâzîm, kabilesinin savaş sahasındaki üstünlüğünü, sadece savaş

⁶⁸ Esedî, *ed-Divân*, 129-132.

⁶⁹ Emin, *Şîru Bişr b. Ebî Hâzîm ru'ye târihiyye fenniyye*, 94.

⁷⁰ Esedî, *ed-Divân*, 103.

taktikleri ve güç gösterisi üzerinden değil, aynı zamanda köklü bir geleneğin ve mirasın devamı olarak da konumlandırmaktadır.

Bişr b. Ebî Hâzîm'in 41 numaralı kasidesi, toplamda 22 beyitten oluşmakta olup, beş beyitlik gazel ve ardından gelen iki beyitlik tasvir temalı mukaddime ile başlamaktadır. Kasidenin ana teması olan Cifâr Savaşı, bu mukaddimenin ardından işlenmeye başlanır. Söz konusu kaside, Arap şiir geleneğinde önemli bir yere sahiptir ve hem *Mufaddaliyyât*⁷¹ hem de *Cemheretu eş'âri'l-Arab* gibi klasik şiir antolojilerinde yer almaktadır. Özellikle *Cemhere*'nin müellifi bu kasideyi Muallakât'tan sonra, Mücemherât (seçme kasideler) başlığı altında tasnif eder.⁷² Kasidenin ana konusuna giriş şu beyitlerle yapılmaktadır (Vâfir):⁷³

سَائِلٌ تَمِيمًا فِي الْحُرُوبِ وَعَامِرًا   وَقَهْلُ الْمَجْرِبِ مِثْلُ مَنْ لَا يَعْلَمُ
غَضِبَتْ تَمِيمٌ أَنْ تُقْتَلَ عَامِرٌ   يَوْمَ النَّسَارِ فَأَعْقَبُوا بِالصَّيْلَمِ
كُنَّا إِذَا نَعَرُوا لِجَرْبِ نَعْرَةٍ   نَشْفِي صُدَاعَهُمْ بِرَأْسِ صِلْدَمِ
نَعْلُو الْقَوَائِسَ بِالسُّيُوفِ وَنَعْتَرِي   وَالخَيْلَ مُشْعَلَةَ النُّحُورِ مِنَ الدَّمِ

Benî Temîm'e ve Benî Âmir'e sor. Hiç bilenle bilmeyen bir olur mu?

Benî Temîm Nisâr savaşında Benî Âmir'in katledilmesine öfkeleni. Bu yüzden sonunda kendileri de felakete sürüklendi.

Onlar savaş naraları attığında, başlarındaki ağrıyı güçlü savaşçılarla dindirdik.

Kılıçlarımızla miğferlerini üzerine vurup kabilemizin onuruna savaş naraları yükselttik. Atlarımızın boyunları ise kandan alev (gibi parlıyordu).

Şair, bu kasidesinde 28 numaralı kasideden farklı olarak daha alaycı bir üslup kullanmaktadır. Bu durum, şiirin ana konusuna giriş yapılan ilk beyitte, “Hiç bilenle bilmeyen bir olur mu?” ifadesiyle açıkça görülmektedir. İkinci beyitte, Benî Temîm'in Nisâr Savaşı sonrasında Benî Âmir'in intikamını almak istemesine rağmen daha kötü bir yenilgiye uğramasının ironik bir şekilde ele alındığı gözlemlenir. Şair, bu durumu “sonunda kendileri de felakete sürüklendi” ifadesiyle dile getirirken, Benî Temîm'in talihsizliğine dikkat çeker. Üçüncü beyitte de aynı alaycı üslup devam etmektedir. “Başlarındaki ağrıyı güçlü savaşçılarla dindirdik” ifadesi, şairin Benî Temîm'in öfkesinin başlarının kesilmesi sonucunda geçtiğini ima ederek alaycı bir göndermede bulunduğunu göstermektedir. Bu beyitlerde kullanılan dil ve ifade biçimi, şiirin genelinde şairin rakip kabileye yönelik eleştirisini derinleştirmektedir.

Bişr b. Ebî Hâzîm'in 39 numaralı kasidesi, Cifâr savaşını konu edinmektedir. Kaside İbnü'ş-Şecerî'nin *Muhtârâtu şuarâi'l-Arab* adlı şiir antolojisinin içerisinde yer almaktadır.⁷⁴ Şair, kasidenin başlangıcında 8 beyitlik bir gazel ve yolculuk temalı

⁷¹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 345.

⁷² Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretu eş'âri'l-Arab*, 399.

⁷³ Esedî, *ed-Divân*, 142-143.

⁷⁴ Diyâu'd-Dîn Ebû's-Sa'âdât Hibetu'llâh b. 'Alî b. Hamza İbnü'ş-Şecerî, *Muhtârâtu şuarâi'l-Arab* (Mısır: Matba'atu'l-İtimâd, 1344/1925), 2/22.

mukaddime sunarak asıl konuya zemin hazırlamaktadır. Kasidenin ilerleyen bölümlerinde, şairin fahr temasına yoğun şekilde yer verdiği görülmektedir. Kasidenin son beyitlerinde şair hem Nisâr hem de Cifâr savaşlarında düşmanlarına karşı kazandığı zaferleri muhatabına aktarmakta ve bu zaferlerle övünmektedir (Mütekârib):⁷⁵

وَيَوْمَ النَّسَارِ وَيَوْمَ الْجِفَا ر كَانَا عَذَاباً وَكَانَا غَرَامَا
فَأَمَّا تَمِيمٌ تَمِيمٌ بَنُ مُرِّ فَأَلْفَاهُمْ الْقَوْمُ زَوِي نِيَامَا
وَأَمَّا يَنُو عَامِرٍ بِالنَّسَارِ غَدَاةً لَقَوْنَا فَمَا كَانُوا نَعَامَا
نَعَاماً بِخَطْمَةٍ صُوعَرَ الْخُدُو د لَا تَطْعَمُ الْمَاءَ إِلَّا صِيَامَا

Nisâr ve Cifâr savaşları (büyük bir) ızdırap ve hüsrandı.

Benî Temîm b. Murr'u savaşçılar mayışmış uyuyorken buldular.

Nisâr savaşında bizimle karşılaştığı sabah Benî Âmir ise deve kuşlarına (benziyordu).

Hatma'nın boynu tutuk, suyu sadece ayakta içebilen deve kuşlarına.

Bişr b. Ebî Hâzim'in bu beyitlerinde, Nisâr ve Cifâr savaşlarına atıfta bulunularak, her iki savaşın da büyük bir zaferle sonuçlandığı vurgulanmaktadır. Şair, düşman kabilelerin ciddi bir direniş göstermediğini, aksine kolay bir zafer elde ettiklerini ima etmektedir. İkinci beyitte Benî Temîm kabilesi, kötü savaş becerileri nedeniyle uykuda yakalanmış kimselere benzetilerek alaya alınmıştır. Benî Âmir kabilesi ise, savaş sırasında yaşadıkları mağlubiyet ve hızlı geri çekilişleri, Hatma⁷⁶ bölgesindeki deve kuşlarının kaçışına benzetilmiştir.⁷⁷ Bu benzetmeler, her iki kabilenin zayıflığını ve savaş meydanındaki yetersizliklerini açıkça ortaya koymakta, şairin zaferle övünme arzusunu göstermektedir.

5. Evs b. Hâris et-Tâî'yi Hicvi

Bişr b. Ebî Hâzim'in hayatındaki önemli olaylardan biri, Tay kabilesinin bir kolu olan Benî Cedîle'nin reisi Evs b. Hâris b. La'm'ı hicvetmesidir. Evs b. Hâris, yaşadığı dönemde cömertliğiyle tanınan bir şahsiyettir. Rivayete göre, bir gün Evs b. Hâris ve Cahiliye devrinin meşhur cömert şairi Hâtîm et-Tâî (ö. 578), Lahmî kralı Amr b. Hind'in (ö. 569) huzuruna elçi olarak gitmişlerdir. Kral, Evs'e dönerek, "Sen mi daha üstünsün yoksa Hâtîm mi?" diye sormuştur. Evs bu soruya, "Ey Amr! Allah seni lanetten uzak tutsun! Hâtîm, kabilemizin benzersiz ve eşsiz bir ferdidir; ben ise yalnızca bu kabilenin bir üyesiyim. Eğer Hâtîm, benim ve ailemin sahip olduğu her şeye sahip olsaydı, hepsini bir sabah başışlardı." şeklinde cevap vermiştir. Bunun üzerine kral aynı soruyu Hâtîm'e de yöneltmiş ve Hâtîm benzer bir tevazu ile, "Ey Amr! Allah seni lanetten uzak tutsun! Sen Evs'ten bahsediyorsun; onun çocuklarından biri bile benden üstündür." diyerek cevap vermiştir. Bu mütevazı yanıtları beğenen kral, her ikisini de ödüllendirmiştir. Ayrıca başka bir rivayete göre Lahmîler'in son hükümdarı Nu'mân b. Munzir (ö. 602'den sonra), yanında Arap kabileleri bulunduğu bir sırada bir elbise getirilmesini istemiş ve "Yarın huzuruma gelin. İçinizdeki en cömert kişiye bu elbiseyi giydireceğim." demiştir. Ertesi gün Evs b. Hâris hariç herkes

⁷⁵ Esedî, *ed-Divân*, 135.

⁷⁶ Ebû 'Ubeyd 'Abdullâh b. Abdil'azîz el-Endelüsî Ebû 'Ubeyd el-Bekrî, *Mu'cemu me'sta'ceme min esmâ'il-bilâd ve'l-mevâdî* (Beirut: Âlemü'l-Kütüb, 1403), 2/504.

⁷⁷ İbn Kuteybe, *el-Me'ânî'l-kebir fi ebyâti'l-Me'ânî*, 1/340.

hükümdarın huzuruna gelmiştir. Ona neden gelmediği sorulduğunda ise “Eğer kastedilen kişi başkasıysa, en iyisi benim orada bulunmamamdır. Eğer kastedilen kişi ben isem zaten çağırılırım ve yerim bilinir.” diye cevap vermiştir. Ertesi gün hükümdar tarafından çağırılmış ve elbise ona giydirilmiştir. Ancak, Arapların bazı önde gelenleri bu durumu kıskanmış ve şair Hutay’e’ye (ö. 59/678) giderek, “Evs’i hicvet, sana yüz dışı deve vereceğiz.” demişlerdir. Hutay’e ise, “Evimin içinde gördüğüm her şey onun lütuf ve cömertliğinin eseridir. Bana bu kadar yardımı dokunmuş birini nasıl hicvedebilirim?” diyerek teklifi geri çevirmiş ve şu beyti dile getirmiştir: “La’m ailesi herkesten habersiz sürekli bana iyilik ve ihsanlarda bulunurken, onu nasıl hicvedebilirim?”⁷⁸ Buna rağmen, şair Bîşr b. Ebî Hâzım teklifi kabul etmiş ve develeri aldıktan sonra Evs b. Hâris’i hicvetmiştir.⁷⁹

Şairin divanında, Evs b. Hâris’i hedef alan birçok şiiri bulunmaktadır. Bunlar arasında 34 numaralı kaside, hicivlerine başlayacağını duyuran bir bildiri ve tehdit niteliği taşımaktadır. Şair, bu kasidede 9 beyitlik bir mukaddimenin ardından hiciv amaçlı bir giriş yaptıktan sonra Evs b. Hâris ve ailesini ele alacağını belirtir. Kasidenin ana bölümünün ilk beyitleri şu şekildedir (Vâfir):⁸⁰

فَاتِي وَالشَّكَاةَ مِنْ آلِ لَأْمٍ   كَذَاتِ الضَّغْنِ تَمَثِّي فِي الرِّفَاقِ
 سَأْرَمِي بِالرَّجَاءِ وَلَا أَفِيهِ   بَنِي لَأْمٍ وَلِلْمَوْقِيِّ وَاقِي
 وَسَوْفَ أَخْصُنُّ بِالْكَلِمَاتِ أَوْسًا   فَيَلْقَاهُ بِمَا قَدْ قُلْتُ لَاقِي
 إِذَا مَا شِئْتُ نَالَكَ هَاجِرَاتِي   وَلَمْ أَعْمَلْ بِهِنَّ إِلَيْكَ سَاقِي

Ben ve sözlerim La’m ailesine karşı ipler içinde yürüyen kalbi buruk bir deve gibiyiz.

Yergiler yağdıracağım ve Benî Lam için onları hiç bitirmeyeceğim. Korunanın (elbette) koruyucusu da vardır.

Evs’e özel kelimeler seçeceğim. Duyanlar tıpkı söylediğim gibi onları duyacaktır.

Eğer istersem ağızımdan çıkanlar ben onları ayaklarımla getirmesem bile sana ulaşacaktır.

Şair, ilk beyitte Benî La’m ailesine karşı söyleyeceği hicivleri, vatanundan uzak kalıp özlem içinde geri dönmeye çalışan ve bu sebeple iplerle zapt edilen bir deveye benzetmektedir.⁸¹ Burada, şairin kendisini La’m ailesini hicvetmekten alkoymaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla deve metaforu, şairin hicivlerini zorlukla tuttuğunu, ancak bu hicivlerin kaçınılmaz olduğunu ima eder. Bu tutukluluk durumu, muhtemelen La’m ailesinin o dönemdeki siyasi veya sosyal gücüne dayanmaktadır.⁸² İkinci beyitte ise şair, bu zor duruma rağmen La’m ailesini hicvedeceğini açıkça ifade etmektedir. Bunun arkasında, şairin kendisine destek veren bir kabilesi ve

⁷⁸ İlgili beyit: (كَيْفَ الرَّجَاءِ وَمَا تَنْفَكُ صَالِحَةً ... مِنْ آلِ لَأْمٍ بَطْرِ الْعَيْبِ تَائِي)

⁷⁹ Muberrred, *el-Kâmil fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, 1/187; Ebû 'Alî el-Muhsin b. 'Alî b. Muhammed b. Ebî'l-Fehm Dâvûd et-Tenûhî el-Basrî el-Muhsin b. 'Alî et-Tenûhî, *el-Mustecâd fi fi'lâti'l-ecvâd* (b.y.: y.y., ts.), 48; Ebû Mansûr 'Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl es-Se'âlibî, *Simâru'l-Kulûb fi'l-Mudâf ve'l-Mensûb* (b.y.: y.y., ts.), 117-118; İbn Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 1/560.

⁸⁰ Esedî, *ed-Divân*, 115-116.

⁸¹ Ezherî, *Tehzibu'l-luğa*, 9/102.

⁸² Emin, *Şi'ru Bîşr b. Ebî Hâzım ru'ye târihiyye fenniyye*, 100.

müttefiklerinin olduğuna dair güveni vardır. Bu ifade, şairin korunaklı bir sosyal yapıya sahip olduğunu ve hicivlerinde cesur davranabileceğini vurgulamaktadır. Sonraki beyitlerde, şair hicivlerinin niteliğini tanımlamaktadır. Özellikle, bu hicivlerin Evs b. Hâris'e yönelik olacağını belirtmekte ve edebi açıdan etkili, dinleyenlerin ilgisini çekecek ve nihayetinde hedefini bulacak türde hicivler olacağını vurgulamaktadır. Beyitlerde şairin, sözlerinin güçlü bir etkiye sahip olacağına ve geniş bir yankı uyandıracığına dair kendine olan güveni de dikkat çekicidir.

Bişr b. Ebî Hâzım divanındaki 25 beyitten oluşan 1 numaralı kasidesinde ise artık hicivlerine başlamaktadır. Şair kasidede 8 beyitlik klasik bir mukaddimenin ardından Benî La'm aleyhine ilk sözleri şu şekildedir (Vâfir):⁸³

فِيَا عَجَبًا عَجِبْتُ لِأَلِ لَأَمٍ   أَمَا لَهُمْ إِذَا عَقَدُوا وَفَاءً
مَجَامِيلٌ إِذَا نُذِبُوا لِجَهْلِ   وَلَيْسَ لَهُمْ سِوَى ذَاكُمُ غَنَاءً

Ne tuhaf. La'm ailesine şaşırdım. Anlaşma yaptıklarında hiç vefa göstermezler mi?

Cahilliğe çağrıldıklarında cahilce davranıyorlar. Onların bundan hiçbir kurtuluşu da yoktur.

Bu beyitlerde Bişr b. Ebî Hâzım, Benî La'm kabilesini sert bir şekilde eleştirmektedir. Şair, onların verdikleri sözlerde vefasız olduklarını ve cahilliğe meyilli davrandıklarını da vurgulamaktadır. Ayrıca, bu olumsuz özelliklerden kurtulmalarının mümkün olmadığını ima ederek, kabileyi küçümsemektedir. Kasidenin geri kalanında da hicivlerine devam eden şair şiirlerinin devamının geleceğini belirtmekte ve kabilesi Benî Esed ile övünerek onların desteğine dikkat çekmektedir.⁸⁴

Bişr b. Ebî Hâzım 20 beyitten oluşan 4 numaralı kasidesinde 6 beyitlik bir mukaddimeden sonra asıl konusuna giriş yaparak Benî La'm'ı cömertlik ve misafirperverlik gibi konularda yerer ardından Evs b. Hâris'e yönelerek şu beyitleri dile getirir:⁸⁵

وَمَا أَوْسٌ وَلَوْ سَوَّدْتُ مَوَهُ   بِمَخْشَمِي الْعُرَامِ وَلَا أَرَبِ
أَتَوَعِدُنِي بِقَوْمِكَ يَا ابْنَ سَعْدِي   وَذَلِكَ مِنْ مَلِمَاتِ الْخَطُوبِ
وَحَوْلِي مِنْ بَنِي أَسَدٍ خُلُوفٌ   مُبِينٌ بَيْنَ شُبَّانٍ وَشَيْبِ

Efendiniz yaparsanız bile Evs'in gücünden ne korkulur ne de o akıllı biri (sayılır).

Ben kabilenle mi tehdit ediyorsun İbn Su'dâ!⁸⁶ Bu gerçekten de büyük bir musibet olurdu;

Hem de etrafımdan yaşlısıyla genciyle Benî Esed'in mevkilerini terk etmeyen savaşıları varken.

Şair bu beyitlerde ise doğrudan Evs b. Hâris'i hedef almaktadır. Anlaşılan şairin hicivleri bir süre sonra Evs'i rahatsız etmiş ve bu durum onun tehditlerde bulunmasına yol açmıştır. İlk beyitte, şairin "Bu gerçekten de büyük bir musibet olurdu" ifadesi, tehditleri

⁸³ Esedî, *ed-Divân*, 20.

⁸⁴ Esedî, *ed-Divân*, 20-22.

⁸⁵ Esedî, *ed-Divân*, 32-34.

⁸⁶ Su'dâ, Evs b. Hâris'in annesinin adıdır. Bkz. İbnu's-Şecerî, *Muhtârâtü şu'arâ'il-'Arab*, 2/25.

cid diye aldığına ima eder görünse de sonraki beyit, bu ifadenin alaycı bir tonda olduğunu göstermektedir.

6. Zahru'd-Dehnâ Savaşı ve Sonrasında Evs b. Hâris et-Tâ'î'yi Methi

Evs, Bişr'in kendisini hicvettiğini öğrendiğinde, Bişr'in ücret karşılığı aldığı develere baskın düzenleyip tümünü ele geçirmiş ve ardından Bişr'in peşine düşmüştür. Ancak, Bişr kaçarak kendi aşireti Benî Esed'e sığınmıştır. Benî Esed, Bişr'i teslim etmenin onur ve namus meselesi olduğunu düşündüğünden, ona sığınma hakkı tanımış ve Evs'e karşı onu korumuştur. Bu durum üzerine Evs, Tay Kabilesi'nin Cedîle boyunu toplayarak Benî Esed'e karşı sefere çıkmıştır. İki taraf Teyma'nın karşısındaki Zahru'd-Dehnâ bölgesinde karşı karşıya gelmiş ve sonrasında şiddetli bir çarpışma gerçekleşmiştir. Neticede, Benî Esed ağır bir yenilgi almış ve ciddi kayıplar vermiştir. Ancak, Bişr bir kez daha kaçmayı başarmıştır. Fakat daha sonra sığındığı diğer kabileler, Evs'ten duydukları korku nedeniyle ona sığınma hakkı tanımamışlardır. Nihayet, Bişr es-Sammân'ın üst kısmında ikamet eden Cündeb b. Hısn el-Külabî'ye sığınmıştır. Evs, Bişr'in teslim edilmesini talep etmiş ve Cündeb de bu talep doğrultusunda Bişr'i Evs'i teslim etmeye karar vermiştir. Evs, Bişr'i teslim aldığı anda, kabilesi ona Bişr'i öldürmesini tavsiye etmiştir. Bunun üzerine Evs, annesiyle istişare etmiştir. Annesi, Evs'e Bişr'i bağışlamasını, mallarını geri vermesini ve ona cömertlik göstermesini tavsiye etmiştir. Zira annesi, hicvin ancak övgüyle ortadan kaldırılabileceğini söylemiştir. Evs, annesinin tavsiyesine uyarak Bişr'e şu şekilde hitap etmiştir: “Ey Bişr, şimdi sana ne yapacağımı sanıyorsun?” Bişr ise şu beyitlerle karşılık vermiştir (Tavîl):⁸⁷

وَإِنِّي لِأُخْرَى مِنْكَ يَا أَوْسُ رَاهِبٌ	وَإِنِّي لَرَاجٍ مِنْكَ يَا أَوْسُ نَعِمَةً
سَأَشْكُرُ إِنْ أَنْعَمْتَ وَالشُّكْرُ وَاجِبٌ	فَهَلْ يَنْفَعَتِي الْيَوْمَ إِنْ قُلْتُ إِنَّنِي
وَإِنِّي مِنْهُ يَا ابْنَ سَعْدَى لَتَانِبٌ	وَإِنِّي قَدْ أَهْجَرْتُ بِالْقَوْلِ ظَالِمًا
وَيَعْفُو عَنِّي مَا حَيِيْتُ لِرَاغِبٍ	وَإِنِّي إِلَى أَوْسٍ لِيَقْبَلَ عِذْرَتِي
بِشُّكْرِكَ فِيهَا خَيْرٌ مَا أَنْتَ وَاهِبٌ	فَهَبْ لِي حَيَاتِي فَالْحَيَاةُ لِقَانِمٍ
لِإِخْوَتِهِ وَالْحُكْمُ فِي ذَلِكَ رَاسِبٌ	فَقُلْ كَالَّذِي قَالَ ابْنُ يَعْقُوبَ يَوْسُفُ
بِهِ صَادِقًا مَا قُلْتُ إِذْ أَنَا كَاذِبٌ	فَإِنِّي سَأَمَحُو بِالَّذِي أَنَا قَائِلٌ

Ey Evs! Bir yandan nimet ve lütuflarına umut bağlarken, diğer yandan da senden korkuyorum.

Bugün şunu söylemem fayda verir mi: 'Eğer bana ihsanda bulunursan, sana minnettar olacağım; zira nimete şükretmek gerekir.'

Ben haksız yere söylediğim sözleri terk ettim. Ey İbn Su'dâ ben artık tövbe ettim.

Ben Evs'in özürümü kabul edip beni affetmesini yaşadığım sürece isteyeceğim.

Bana hayatımı bahşet. Sana daima minnettar kalacak bir hayat, bahşedeceğin en güzel şeydir.

⁸⁷ Muberrred, *el-Kâmil fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, 1/187; İbn Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 1/560; Esedî, *ed-Divân*, 42-43.

*Yakub'un oğlu Yusuf'un kardeşlerine söylediği gibi söyle, bu konuda karar artık kalıcıdır.*⁸⁸

Bir zamanlar yalan yanlış söylediğim sözleri şüphesiz doğru söylediklerimle sileceğim.

Bu sözler üzerine Evs, Bişr'e ihşanda bulunarak ona iyi cins bir at hediye etmiş, daha önce elinden almış olduğu develeri iade etmiş ve ayrıca kendi malından ona yüz deve daha vermiştir. Bunun üzerine Bişr, "Allah'ım Bişr'e şahit ol ki artık o ömür verdiğin sürece Evs b. Hâris'den başkasını övmeyecektir." demiştir.⁸⁹ Şairin divanında Evs b. Hâris için söylediği 22, 24, 29, 35 ve 46 numaralı methiyeleri de bu sözü destekler niteliktedir.

Sonuç

Cahiliye dönemi şiirinin en belirgin özelliklerinden biri, bireysel ve toplumsal yaşanmışlıkların şiirlere doğrudan yansımadır. Bişr b. Ebî Hâzim'in şiirleri de bu durumun güçlü bir örneğini teşkil eder. Şair, kendi hayatındaki önemli olayları ve kabile savaşlarını ustalıklı şiirlerinde işlemekte ve bu sayede döneminin sosyal yapısına ışık tutmaktadır. Özellikle bireysel yaşantısının etkileri, Bişr'in şiirlerinde yoğun olarak hissedilir. Kardeşinin ölümü üzerine yazdığı mersiyelerde, şairin kişisel kayıplarını nasıl derin bir duygusal yoğunlukla işlediği açıkça görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Cahiliye dönemi şiirinin yalnızca bir tarihsel anlatım aracı değil, aynı zamanda derin bir duygusal ifade biçimi olduğu görülmektedir.

Şairin şiirlerinde öne çıkan bir diğer tema toplumsal değer yargılarına yönelik eleştirilerdir. Bişr, kabilesi Benî Esed'in uğradığı haksızlıkları, eman akdine riayet edilmemesi gibi toplumsal ahlaka aykırı durumları sert bir dille eleştirmiştir. Bu şiir, sadece bireysel bir eleştiri olmaktan öte, dönemin toplumsal yapısının ve normlarının korunmasına yönelik bir tepkiyi de temsil etmektedir. Cahiliye toplumunda eman gibi toplumsal anlaşmalar büyük bir öneme sahipti ve bu tür anlaşmalara uyulmaması, toplumsal düzeni tehdit eden bir davranış olarak algılanıyordu. Bişr'in eman akdine uymayan Beni Câfer'e yönelik hicvi, bu dönemde şairlerin toplumsal denetim mekanizmasının bir parçası olarak nasıl rol oynadığını göstermektedir.

Toplumsal olayların şiir nazmına etkisi, Bişr b. Ebî Hâzim'in savaş temalı şiirlerinde de açıkça görülmektedir. Nisâr ve Cifâr savaşları gibi önemli kabile savaşları, şairin şiirlerinde destansı bir dille anlatılmış, kabileler arası rekabet ve kahramanlıklar ön plana çıkarılmıştır. Şairin bu savaşları işlerken kabilesinin kahramanlıklarını ve cesaretini yücelttiği, düşmanlarını ise küçümseyici bir dille hicvettiği gözlemlenmektedir. Bu tarz şiirler, sadece bir savaşın betimlenmesinden ibaret olmayıp, aynı zamanda şairin kabilesel aidiyet duygusunu ve kabilesinin üstünlüğünü vurgulamak için kullandığı güçlü bir araç haline gelmiştir. Şair, savaşlarda kazandıkları zaferleri birer toplumsal ve kültürel değer olarak şiirlerinde işlerken, bu şiirlerin toplumsal hafıza açısından da önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu şiirler Cahiliye dönemi Arap toplumunda kabileler arasındaki savaşların, sadece fiziksel mücadeleler değil, aynı zamanda kültürel bir rekabet içerisinde de gerçekleştiğini göstermektedir. Bu savaşlarda şairler, kabilesinin zaferlerini ölümsüzleştirirken, bu zaferleri toplumsal belleğe kazandırma görevini de üstlenmiş oluyorlardı.

⁸⁸ Cahiliye şairi olan Bişr b. Ebî Hâzim'in Yusuf kıssasına dair olan bilgi muhtemelen kabilesi Benî Esed'in dönemin Yahudileri ile olan ilişkilerinden gelmektedir. Bkz. Emin, *Şi'ru Bişr b. Ebî Hâzim ru'ye târihiyye fenniyye*, 117.

⁸⁹ Muhsin b. 'Alî et-Tenûhî, *el-Mustecâd fi fi lâti'l-ecvâd*, 48.

Bişr b. Ebî Hâzîm'in şiirlerinde savaş sonrası yaşanan dönüşümler de önemli bir yer tutar. Özellikle Zahru'd-Dehnâ savaşından sonra düşmanlarına yönelik hicivden methiyeye geçişi, şairin zorunlu değişim süreçlerine nasıl adapte olduğunu göstermektedir. Savaşta kabilesi yenilgiye uğradıktan sonra, canını bağışlayan Evs b. Hâris'i övmek zorunda kalması, Cahiliye döneminde şairlerin toplumsal ve kişisel zorunlulukların şiir nazmına nasıl etki ettiğine dair önemli bir örnektir. Bu olay, Cahiliye dönemi şiirinin sadece bir sanat formu değil, aynı zamanda toplumsal rollerin ve ilişkilerin bir yansıması olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, Bişr b. Ebî Hâzîm'in şiirlerinde bireysel yaşantılar ile toplumsal olaylar arasında güçlü bir bağ olduğu açıkça görülmektedir. Kişisel acılar, savaşlar ve toplumsal eleştiriler, şairin şiirlerinde derinlemesine işlenmiş ve dönemin Arap toplumunun sosyal yapısının anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Cahiliye şiiri, yalnızca bireysel duyguların bir yansıması değil, aynı zamanda toplumsal belleğin inşasında da önemli bir araçtır. Bişr'in şiirleri, bu dönemin tarihsel, kültürel ve duygusal atmosferini yansıtmakla kalmayıp, aynı zamanda Cahiliye döneminde şiirin bireyleri ve toplumları etkilemede güçlü bir araç olarak kullanıldığını ve hareket noktasının gerçekçilik olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	turkiyeilahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkiyeilahiyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

el-Asmaî, Ebû Saîd Abdülmelik b. Kureyb b. Ali el-. Fuhûletu'ş-şuarâ. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîd, 1980.

el-Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. Ensâbu'l-eşrâf. thk. Suheyl Zekkâr, Riyâd ez-Zirikî. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996.

Çetin, Nihad M. Eski Arap Şiiri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1973.

ed-Dabbî, el-Mufaddal b. Muhammed b. Ya'la b. Sâlim. el-Mufaddaliyyât. thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Abdusselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Dâru'l-Maârif, 6. Basım, ts.

Durmuş, İsmail. "Şiir". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 39/144-154. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Ebû Hilâl el-'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. 'Abdullâh. Cemheretu'l-emsâl. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Ebû İbrâhîm el-Fârâbî, Ebû İbrâhîm İshâk b. İbrâhîm b. el-Huseyn el-Fârâbî. Mu'cemu Dîvânî'l-Edeb. thk. Ahmed Muhtâr 'Umer. 4 Cilt. Kahire: y.y., 2003.

Ebû Nasr el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî. Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-'Arabiyye. thk. Ahmed 'Abdulğafûr 'Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987.

Ebû Şüreyh, Evs b. Hacer b. Attâb et-Temîmî. ed-Dîvân. thk. Muhammed Yûsuf Necm. Beyrut: Dâru Beyrut, 1400/1980.

Ebû Ubeyde, Ma'mer b. el-Müsennâ. Kitâbu'n-Nakâid nakâidu Cerîr ve'l-Ferezdak. thk. Halîl Umrân Mansûr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1425/2004.

Ebû Ubeyde, Ma'mer b. el-Müsennâ. Şerhu nekâizu Cerîr ve'l-Ferezdak. thk. Muhammed İbrâhîm Huvver, Velid Mahmûd Hâlis. Ebûzabî: el-Mecmau's-Sekafi, 1994.

Ebû Zeyd el-Kureşî, Muhammed b. Ebî'l-Hattâb. Cemheretu eş'âri'l-'Arab. thk. 'Ali Muhammed el-Bicâdî. Kahire: Dâru Nehdati Mısır, 1967.

Ebû 'Ubeyd el-Bekrî, Ebû 'Ubeyd 'Abdullâh b. Abdil'azîz el-Endelusî. Mu'cemu me'sta'ceme min esmâi'l-bilâd ve'l-mevâdi'. 4 Cilt. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1403.

Ebû 'Ubeyd el-Bekrî, Ebû 'Ubeyd 'Abdullâh b. Abdil'azîz el-Endelusî. Semtu'l-le'âlî fi şerhi Emâli'l-Kâlî. thk. 'Abdul'azîz el-Meymenî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.

Ebû'l-Haccâc el-Eş'ârî, Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm eş-Şâfi'î. et-Ta'rîf bi'l-ensâbi ve't-tenvîh bi zevî'l-ahsâb. b.y.: y.y., ts.

Ebu'l-Haccâc, Yusuf b. Yebkâ b. Yes'ûn. el-Misbâh li mâ 'utime min şevâhi'l-Îzâh. thk. Muhammed b. Hamûd ed-Da'cânî. Medine: el-Câmi'atu'l-İslâmiyye, 1424/2003.

Emîn, Fevzî Muhammed. Şî'ru Bişr b. Ebî Hâzım ru'ye târihiyye fenniyye. İskenderiye: Dâru'l-Marifeti'l-Câmiyye, 2008.

Ersönmez, Hüseyin - Özden, Yasin. "Câhiliye Dönemi Arap Şiirinde Mersiyenin İlk Örnekleri: Besûs Savaşı Çerçevesinde Mühelhil b. Rebîa'da Mersiye Teması". Yakın Doğu

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 9/1 (15 Haziran 2023), 84-96.
<https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2023.9.1.06>

el-Esedî, Bişr b. Ebi Hâzim. ed-Dîvân. thk. İzzet Hasan. Dımeşk: Matbû'âtu Müdiriyyeti İhyâi't-Türâsi'l-Kadîm, 1379/1960.

el-Esved el-Ğundicânî, Ebû Muhammed el-Hasan b. Ahmed el-'A'râbî. Esmâu Haylu'l-'Arab ve Ensâbihâ ve Zikru Fursânihâ. thk. Muhammed 'Alî Sultânî. Dımeşk: y.y., 1427/2007.

el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî. Tehzîbu'l-luğa. thk. Muhammed 'Avd Mir'ab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâssi'l-'Arabî, 2001.

İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd el-Ezdî. Cemheretu'l-luğa. thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1408/1987.

İbn Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. el-Kâmil fi't-târîh. ed. Ömer Abdü's-Selâm Tedmürî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1997.

İbn Hazm, Ebû Muhammed 'Alî b. Ahmed el-Endelüsî. Cemheretu Ensâbi'l-'Arab. thk. Abdusselâm Muhammed Harûn. Mısır: Dâru'l-Maârif, 1962.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Dîneverî. eş-Şi'r ve's-şu'arâ'. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1423.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. el-Me'ânî'l-kebîr fi'byâti'l-Me'ânî. thk. Sâlim el-Kerenkevî v.dğr. 3 Cilt. Haydarabad: Dâiratu'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1368/1949.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî. Lisânu'l-'Arab. Beyrut: Dâru Sadır, 1993.

İbn Reşîk el-Kayravânî, Ebû Alî el-Hasan b. Reşîk el-Kayravânî el-Ezdî. el-'Umde fi mehâsini's-şî'r ve âdâbihi. thk. Muhammed Muhyî'd-Dîn 'Abdulhamîd. 2 Cilt. b.y.: Dâru'l-Cîl, 1401/1981.

İbn Sellâm el-Cumahî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sellâm. Tabakâtu fuhûli's-şu'arâ. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. 2 Cilt. Cidde: Dâru'l-Medenî, ts.

İbn Sîde, Ebû el-Hasan 'Alî b. İsmail b. Sîde el-Mursî. el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam. thk. 'Abd el-Hamîd Hendâvî. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1421/2000.

İbnu'l-Kelbî, Ebû'l-Munzir Hişâm b. Muhammed el-Kelbî. Cemheretu'n-neseb. thk. Hasan Nâcî. Beyrut: 'Âlimu'l-Kütüb, 1423/2003.

İbnu's-Sikkât, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk. Islâhu'l-Mantık. thk. Muhammed Mar'ab. b.y.: y.y., 1423/2002.

İbnu's-Şecerî, Diyâu'd-Dîn Ebû's-Sa'âdât Hibetu'llâh b. 'Alî b. Hamza. Muhtârâtu şu'arâi'l-'Arab. 3 Cilt. Mısır: Matba'atu'l-İ'timâd, 1344/1925.

Kudâme b. Ca'fer, Ebû'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer el-Bağdâdî. Nakdu's-şî'r. İstanbul: Matba'atu'l-Cevâ'ib, 1302/1885.

el-Meydânî, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbûrî. Mecma'u'l-Emsâl. thk. Muhammed Muhyî'd-Dîn 'Abdulhamîd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.

el-Mubberred, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî. el-Kâmil fî'l-Luğa ve'l-Edeb. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1417/1997.

el-Muhsin b. 'Alî et-Tenûhî, Ebû 'Alî el-Muhsin b. 'Alî b. Muhammed b. Ebû'l-Fehm Dâvûd et-Tenûhî el-Basrî. el-Mustecâd fî fi'lâti'l-ecvâd. b.y.: y.y., ts.

es-Sâhib, Ebû'l-Kâsım İsmail b. 'Abbâd et-Tâlikânî. el-Muhît fî'l-luğa. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1414.

es-Se'âlibî, Ebû Mansûr 'Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl. Simâru'l-Kulûb fî'l-Mudâf ve'l-Mensûb. b.y.: y.y., ts.

eş-Şimşâtî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. el-Mutahhar el-'Adevî. el-Envâr ve mehâsinu'l-eş'âr. b.y.: y.y., ts.

Tayyib, Muhammed Süleyman. Mevsû'atu'l-kabâili'l-'Arabiyye: buhûsun meydâniyye ve târihiyye. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1421-1431.

et-Tebrîzî, Ebû Zekeriyâ el-Hatîb Yahyâ b. Ali b. Muhammed. Şerhu ihtiyârâtî'l-Mufaddal. thk. Fahreddin Kabave. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1407/1987.

Yıldırım, Kadri. "Eyyâmu'l-Arab (Arap Savaşları) Bağlamında Zûkâr Savaşı ve Şiirleri Üzerine Bir İnceleme". Marife Dini Araştırmalar Dergisi 8/2 (01 Ekim 2008), 125-154.

ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. 'Amr. el-Mustaksâ fî Emsâli'l-'Arab. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1987.

ez-Ziriklî, Hayreddin b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Faris. el-A'lâm liz'-Ziriklî. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2002.